

(Folklor: 18)

224

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

MART 1963

İÇİNDEKİLER:

Topkapı Sarayı Müzesindeki İşlemeler
İstanbul Boğazı Efsanesi
Karagöz Bir Siyasal Taşlamaydı Da
Boz Öküz ve Sarı Traktör
Gülneş'te Bazı İnanışlar
Demirgözü Barı Hakkında
Mehterler — Çökmüşler
Türkmen Yörükleri Arasında Üç Gün
Halk Edebiyatının Halk Eğitimiindeki Rolü
Karamanlı, Âşık Gufranî ve Bir Destanı
Sıradan'da Hastalıkların Tedavi Yolları
Bir Masal: Vefakâr Kız

Macide GÖNÜL
Ali İMER
Metin AND
ZİGANALI
Gündüz ARTAN
Muzaffer SARISÖZEN
Reşad Ekrem KOÇU
Yücel KASAPBAŞI
Aydın OY
Selçuk ES
Orhan AYDEMİR
Mehmet GÖKALP

BİZE GELEN KİTAPLAR

ARONELERİMİZE

SAYI: 164

KURUŞ: 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

225

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 164

MART 1963

YIL: 14 — CİLT: 8

TOPKAPI SARAYI MÜZESİNDEKİ İŞLEMELER

Yazan: Macide GÖNÜL

Bu seksiyon Türk işlemlerinin en kıymetli parçalarını ihtiva eder. Türk işlemleri seksiyonu 1940 Temmuz'undan zamanın Maarif Vekili Merhum Hasan Ali Yücel'in açış merasimi ile evvelâ Topkapı Sarayı Müzesi'nin Hazine Koğuşunda açılmış sonra yazı seksiyonu ile birlikte Seferli Koğuşu denilen ve iç içe iki salondan ibaret olan yerde teşhir edilmiştir.

Nihayet yeniden tertip ve tanzim edilerek 1962 Ağustosunun birinci günü Akağalar Koğuşunda teşhire arz olunmuştur. Bu defakı teşhir cidden uzun bir emek ve iyi bir ter. tip mahsulüdür.

Kapıdan girilince soldan itibaren duvarlar da tirkeş dediğimiz ok mahfazaları görülür. Bunlar kadife ve atlas üzerine sırma ve simle işlenmiş 16. cı yüzyıla ait kıymetli parçalardır. Kad feden olanı koyu kırmızı renklidir. Üzerlerine sırma ile ve mavi, yeşil ipek ile işlenmiş rumi süslü üç pafta ve üçer ay motifli vardır. Atlasın tirkeş ise stilize, lâle, karanfil ve çiçek motiflidir. Yine duvarda ve set üzerinde görülenler bohçalardır. Bunlar da 16. cı yüzyıl işlemlerinin en nadide parçalarıdır. Diğer sanatlarda olduğu gibi işlemecilik de en yüksek mertebesine bu asırda ulaşmıştır. Konu ve motif arasında en kuvvetli âhenk bu devirde gözle çarpır.

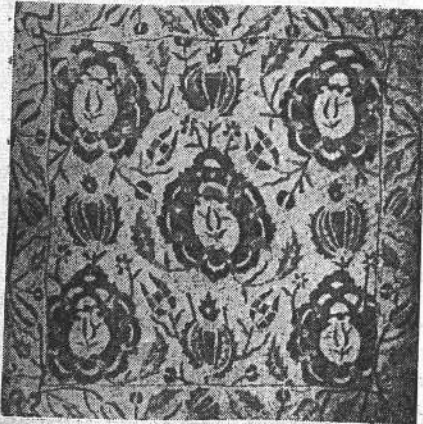
Bohçalarda ekseriyetle büyük motifler yer

alır. En karakteristik olanları lâle, nar, kotalak, çınar yaprağı ve karanfildir. Bazen bu motifler o kadar büyük olur ki: Meselâ karanfille süslü bir bohça tamamen yelpaze motifli imiş hissini verir. Bunlardan maada bohçalar için köşelerden çıkıp ortalara doğru uzanan veya ayrı ayrı bütün sathı kaplayan veya da diğer çiçeklerle karışık yeknesak büyük motifler tercih edilir. Bazen da büyük motiflerin etrafını uzun yapraklı küçük çiçek dalları çevirir. (Şekil 1) 16. cı asıra ait böyle bir bohçayı gösterir. İkiser yaprağın meydana getirdiği kenarları fistolu büyüğe daireler ile Çintemani veya Timur örneği denilen üç yuvarlakdan ibaret küçük yeknesak motifli bohçalar ise ayrı bir özellik taşır. 16. cı asır bohçalarında bilhassa stilize olarak işlenen büyük motiflerdeki renkler tabii yani motifin esasına uygun olmamakla beraber renk âhenği bakımından seyirci üzerinde büyük bir hayranlık yaratır. Umumiyetle bohçalar ince seyreker beyaz kefen bez veya tülben üzerine işlenmiştir. Tabii içleri astarlıdır. Bunlara ekseriyetle Türk işi dediğimiz ve renkli ipek le tel tel işlenerek yapılan bir nakş tatbiki edilmiştir. Karşık duvarın başından itibaren 17. asıra ait olmak üzere işlenmiş muhtelif bohçalar yer alır. Bunlar da beyaz bez üzerine yapılmış büyük çiçekli yeknesak motiflerden veya karışık çiçeklerden ibaret parçalardır. Atlasdan olan nadir parçalar da

ipekle işlenmiştir. Bunlarda görülen fırlak ve ay motifleri 17 ve 18. yüzyıl bohçalarının bir hususiyetini teşkil ederler. Tamen geometrik motifli olanları da vardır. Bohçalarda atma işi denilen nakış da görülür. Bu kısımda bulunan kırmızı atlas üzerine simle işlenmiş üçer motifli yaka örneği de önemlidir.

Ortada bir kapı boşluğu ile ikiye ayrılan bölmenin birinci kısmındaki iki duvarda müteaddit büyük örtüler asılıdır. Bunlardan soldakiler beyaz keten bez üzerine mavi, beyaz, sarı ve yeşil gibi muhtelif renk ipek ile işlenmişlerdir. Bunlarda bütün sathı küçük büyük yapraklar ve muhtelif çiçekler ile doldurulmuştur. Kenarlarında çiçekli bordürler dolandır. Bazısının ortasında dairevi bir göbek bulunur. Sağ tarataklılar ise ince krem bez üzerine kavun içi mavi kırmızı sarı renkle işlenmiş yaprak ve çiçek motiflidir. Bunlar 17 ve 18. yüzyıla ait parçalardır. Esasen ilk bakışta gerek motiflerinin hususiyetleri ve gerekse renklerinin biraz daha karışık olması itibariyle diğerlerinden kolaylıkla ayrılırlar.

Yine birinci bölme duvarlarında dikkati çeken küçük yastıklar asılıdır. Bunlardan ikisi kırmızı atlasdan olup sırma ile işlenmiş çiçek motiflidir ve 19. asıra aittir. Diğer iki yastık yüzü ise daha küçüktür. Bunlardan biri kırmızı ketenden olup köşelerden çıkan ikisi mavi ve ikisi sarı dört büyük stilize karanfil diğeri de krem kalın keten üzerine

(Şekil: 1)

işlenmiş kırmızı iki büyük lüle ve üç benek motiflidir. İkisi de 17. asır işlemleri için güzel örneklerdir.

Birinci bölmedeki cemekânlarda muhtelif eşya teşhir edilmiştir. Kapıdan girince soldaki ilk cemakânda en kıymetli parçalardan mendil ve kaşbastılar dikkati çeker. Mendiller çeşitli renklerden ve beyaz keten ince bezden yapılmıştır. Bilhassa erkek mendilleri önemlidir. Pişmiş ayva renginde ve siyah bezden yapılmış olanların kenarlarına hesap işi ile çok ince nakış işlenmiştir. Ayrıca sırma ile işlenmiş büyük mendiller de geçerlidir. Bunlar ortada büyük bir kare boşluk bırakılarak işlenmişlerdir. Bu parçalar 16. ncı yüzyıla ait en kıymetli örneklerdir. Mendillere umumiyetle hesap işi ile yapılan geometrik veya küçük çiçek süsleri tatbik edilmiştir.

Mendillerin çoğu Hürrem Sultana aittir. Keza 16. ncı asıra ait çevreler önemli parçalardır. Bunlar da sırma ve ipek iştir. Yaprak ve çiçek dalları ile beraber bazısının kenarlarına yazı da işlenmiştir.

Kaşbastı denilen küçük ensiz parçalar da göz nurunun en canlı numuneleridir. Türk kadınının o zamanki en kıymetli süs eşyasını teşkil eden bu küçük parçalar ekseriyetle beyaz ince bezden olup sırma sim ve ipek ile işlenmiştir. Bunlarda üçer ay, çiçek, rozet, zikzak motifleri bütün zemini doldurur. Kaşbastıların çoğu da Hürrem Sultana aittir.

İkinci cemakânda ise yine beyaz bezler üzerine renkli ipek ve sırma ile işlenmiş mendiller görülür. Bunların da ortaları boştur. Kenarlarında gayet enli nakışlar vardır. Motifler lüle, sümbül, çınar yaprakları, ay ve bulutlardan ibarettir. Bazılarının ortaları ise daire şeklinde nakışlıdır. Bu mendiller 17. ncı yüzyıla aittir.

Üçüncü vitrini kavuk örtüleri doldurur. Kavuk örtüleri ince beyaz veya krem renkli tülbent üzerine işlenmiş en nadide parçalardır. İşleme motifleri çok çeşitlidir. Ekseriya bunlar kırmızı, mavi, beyaz, yeşil ve esmer ipek ile lüle, sümbül dalları benek şekilleri ve çınar yaprağı, yıldız çiçekleri, karanfil ve bulut motifleri ile iştir. Kavuk örtülerine de sayıya dayanan Türk işi pesent ve sarmalı hesap işleri tatbik edilmiştir. Motifler ekseriya köşelerden çıkıp orta-

ya doğru uzanan dallardan ibarettir. Ayrıca bütün sathı işgal eden yeknesak motifli olanlar da vardır. Bazen ortada daire bulunur, kavuk örtülerinde motifler gibi renkler de çok mahdut olmakla beraber âhenklidir. Bilhassa 16. ncı yüzyıl parçalarında bu hususiyet pek dikkati çeker.

Bu cemakândan sonra büyük bir cemakân mahfaza içinde bulunan 16. ncı yüzyıldan kalma Şehzade Mehmed'e ait kıymetli bir kaftan yer alır. Koyu kırmızı atlasdan olan kaftanın önü baştan aşağı açıktır. Bütün yaka ve kol kenarları, etekleri ve etek kenarlarındaki yırtmaç kenarları tamamen sırma ve ipek iştir. Bulut ve benek motiflerinden ve küçük çiçeklerden ibaret olan geniş bordürleri, yeşil ipek ile işli üçer fistolu şekillerinde bulunan üçer küçük benekli ensiz bir kenar çevreler.

Bunu müteakip gelen dördüncü vitrini kavuk örtüleri ve diğer örtüler doldurur. Kavuk örtüleri 16. ncı asıra ait olup lüle, sümbül, yıldız çiçeklerinden ay şekillerinden ve sekiz narlı dallardan ibaret yeknesak motiflidir. Diğer örtüler ise 16. ve 17. ci asıra ait değerli parçalardır. Bilhassa ortadaki bir daire içinde ve dışında bütün zemini dolduran yeşil, beyaz ve mavi, kırmızı ve siyah ipek ile işlenmiş bir daldan çıkan yapraklı stilize üçer elmadan ibaret motifli parça Türk işlemlerinin değişik bir örneğidir. Bütün bunlar bize bohça ve kavuk örtüsü ve buna benzer diğer parçalarda çiçekden başkalarına elma gibi meyvaların da kullanıldığını gösteriyor. Bunlara da ince iş dolgulu hesap ve pesent işleri tatbik edilmiştir.

Beşinci vitrinde muhtelif parçalar teşhir edilmektedir. Bunlardan pişmiş ayva renginde ince bez üzerine sırma ve muhtelif renkte ipek ile işlenmiş bulut, çiçek, saksı ve servi motifli kuşaklar 17. ncı yüzyıla aittir. Kırmızı, mavi ve beyaz ipek ile işlenmiş parçaları, ağ kısmı yaprak ve büyük lüle benek motifleri ile süslü 17. ncı yüzyıla ait bir çocuk külotu güzel bir numunedir. Beyaz bez üzerine işlenmiş uçuklara yaprak, lüle, sümbül motifleri tatbik edilmiştir. Bunların hepsi 18. yüzyıla ait parçalardır.

Birinci bölümdeki son vitrinde ise makrama ve yastıklar gösterilmiştir. Makrama, uçları işlemeli el havlusudur. Beyaz ince ke-

tenden olan bu parçaların kenarlarına muhtelif renkte ipek ile çiçek dalları, sapsız lüle, yaprak ve kozalak motifleri işlenmiştir. 17. ve 18. ncı yüzyıla ait olan bu parçalara dolgu ve sarmalı hesap işleri yapılmıştır. Beşinci ve altıncı vitrinde ise yine 16. ncı asıra ait bulut motifli Şehzade Mehmed'in kaftanı bulunmaktadır ki başlı başına bir eserdir.

İkinci bölmeye girerken kapının iki kenarında 18. ve 19. ncü yüzyıldan kalma mercan işli yastık ve işlemeli örtü asılıdır. Yastık seraser kumaş üzerine mercanla işlenmiş stilize çiçek ve enginar motiflidir. Örtü ise kırmızı atlas üzerine sırma iştir. Ortada paftalar teşkil eden yaprak ve stilize çiçeklerden mürekkep yeknesak motifleri vardır. Alt ve üst başlarında da geometrik şekillerle lüleli birer bordür uzar.

İkinci bölmeye gelince: Burada soldan itibaren duvarda büyük nihali denilen parçalar, sofra altlıkları, nişan bohçaları, vesaire yer alır. Nihaller yere sermek için kullanılan ve bugünkü halı vazifesini gören yer örtüleridir. Bunlara el ile atma veya atlas işi, Çin iğnesi ve aplike denilen işler tatbik edilmiştir. Bütün sathı göz nuru sarfedilerek tamamen doldurulmuştur. Ekseriya zemine büyük bulut karanfil, yıldız çiçekleri vesaire yapılmıştır.

Seccadeler de ipekli veya yünli kumaşdandır. Bunlarda desen çok defa yukarıdan aşağı uzanan sütunlar ve bunların arasında sallanan kandelillerden ve yanında bulunan küçük stilize çiçek dallarından ibarettir. İpekli kumaşdan yapılan ve sırma inci işlemeli nişan bohçaları da son devrin mühim parçalarındandır. Kapıdan girince karşıda görülen sofra altlığı 16. ncı asır deri işçiliğinin kıymetli bir örneğidir. Ortasında kenarları fistolu içi rumi süslü siyah mesinden bir pafta vardır. Etrafında kırmızı deri üzerine beyaz ve siyahla yapılmış lüle ve yıldız çiçekleri yer alır. Etrafı ise kenara doğru muhtelif renkle yapılmış çeşitli paftalar halinde yerleştirilmiş motiflerle doldurulmuştur. Bunun iki tarafında kumaştan sofra altlıkları yerleştirilmiştir. Soldaki beyaz üzerine muhtelif renk ipek ile işlenmiş çeşitli çiçek, sümbül ve meyva dalları ile sağdaki de uzun sarmal dallar etrafına dizilmiş üzüm salkımı, yaprak ve filiz motifleri ile süslüdür. İkinci de 19. ncü asır mamulüdür. Nakışları kasnak işi ve

atlas iğnedir.

Diğer duvarda ise bir seccade ve mahmel parçası görülür. Seccade 19 ncu asıra aittir. Pembemsi ipek üzerine sırma ve sim işlidir. Ortada alt kısımda dört ve yukarısında yedi şer minareli iki camii vardır.

Sırmadan iki dar suarasında kalan şaksılı çiçek ve üzüm dallarından mürekkep geniş bordürlüdür. Bunun yanında içinde âyetlik ve pafta süsleri bulunan mihrepli bir mahmel parçası asılıdır. Mihrabın içini yukardan aşağı sallanan kandiller arasındaki iki şamdan dodurur. Bundan sonra sarı ve lâcivert atlas üzerine inci ve sırma işli büyük ve küçük boydaki nişan bohçaları gelir. Bunlar tamamen son zamanlara ait parçalar olmakla beraber saray eşyası olmak itibariyle kıymetlidir. Tamamıyla inci ve sırmadan çiçek dalları ile süslüdür. İkinci salonun duvardaki parçalarını büyükçe bir nihali tamamlar. Zemin seyrek pamuklu kumaş üzerine işlenmiş muhtelif renkli sekiz küçük yuvarlak çiçek ve sekiz helezonun meydana getirdiği ortaları küçük yapraklarla dolu baklava biçimindeki kenarları fistolu büyük paftalardan ibaret yeknesak desenlidir. Kenarlarında da muhtelif renkte büyükçe rozetler sırlı geniş bir bordül dolandır. Bu nihali birbirine ekli sekiz parçadan mürekkeptir.

Bu ikinci bölümde yine ortada olan soldaki cema-kânda büyük bir nişan bohçası ve iki tepsi örtüsü yer alır. Bunlardan nişan bohçası mavi atlas üzerine sırma, inci ve yeşil ipekle işlidir. Ortada sekiz dilimli büyük b'r göbek vardır. Bunun etrafında çiçek dallarından ve armalardan ibaret büyükçe bir daire dolandır. Kenarları da bu tezyinata uygun motiflerle süslüdür. Aynı vitrinde bulunan kahve tepsi örtüleri de önemlidir. Bunlar yuvarlak olup kenarları sacaklıdır. Birisi nefesli diğeri lâcivert atlasandır. Ortaları tamamıyla inci ve sırma işli çiçek motifleri ile kaplıdır. Hepsisi de son devir parçalarıdır. Yine baş kısımda ve yerde görülen büyük bir cema-kânda içinde 17 nci yüzyıla ait bir nihali bulunmaktadırlar. Kırmızı kadife üzerine muhtelif renklerle işlenmiş olan bu parça tamamiyle çiçek ve yaprak, bulut motifleri ile süslüdür. Atma işi ile yapılmıştır. İkinci salonda bulunan iki uzun vitrinden birincisi tama-

men cüz keseler, işlemeli kumaş parçaları, ciltbentler, anahtar keseleri, çantalar, para kesesi, kupa, kutu ve mülhür keseleri ile doludur. Hepsisi de sırma sim ve ipek işlidir. 17, 18, 19. ncu asır işlemelerinden ibarettir. İkincisi ise incili yastık, tepsi örtüsü ve mendil ihtiva eder. Yastık yeşil, tepsi örtüsü pembemsi atlasandır. İkisi de inci ve sırma ile işli yaprak ve çiçek dalları ile süslüdür. İşlemeli mendile gelince; bu nadide bir parçadır. Dört kenarı klapdan ve muhtelif renk ipekle işlenmiş bina ve stilize çiçek motiflidir. Dört köşesinden ortaya doğru sırma ve muhtelif renk ipekle işlenmiş tamamen çiçek dallarından mürekkep büyük oval şekiller uzanır. 18. nci asıra ait olan bu eser renk imtizacı bakımından müstesna bir parçadır.

Bütün yukarıdan beri saydığımız bu parçalardan maada depoda bulunan birbirinden güzel yüzlerce parça daha vardır. Bunlar cetlerimizden bize bıraktıkları en değerli sanat yadigarlarıdır. Sırası geldikçe onları ilim âlemine tanıtmak ise Türk gençliğine düşen en önemli bir vazifedir.

ABONELERİMİZE

Dergimiz, bazı zaruretler sebebiyle her ayın sonuna doğru çıkmaktaydı. Bu defa aldığımız tedbirler sayesinde 164. sayımızdan itibaren her ayın ilk haftasında çıkmasını sağlamış bulunuyoruz.

Ayrıca, dergimizi kâğıt kısıtları gönderdiğimiz için, derginin ikiye katlandığını, bu sebeple koleksiyon yapan ve dergimizi ciltleten okuyucularımız ısrarla, dergilerini zarf içinde göndermemizi istemekte idiler. Dört sayıdan beri de okuyucularımıza dergilerini zarf içinde ve katlanmadan göndermekteyiz. Bu sebeple abonemizin yıllık bedelini 10 liradan 12 liraya, 6 aylık bedelini 5 liradan 6 liraya çıkarmak mecburiyetinde kaldık.

Sayın abonelerimize bu hususları açıklamayı bir vazife biliyoruz.

T. F. A.

Araştırmalar:

İSTANBUL BOĞAZI EFSANESİ

Yazan: Ali İMER

Zülkarneyn'in hükümdarlığı sırasında İzmir'de büyük bir Hristiyan kavmi ve onun hükümdarlığını yapan (Katerina) adında bir kraliçesi yaşamaktaydı.

İskender Zülkarneyn bütün çalışmalarına rağmen bu kavme islâm (1) dinini kabul ettiremediği gibi mağlup da edememişti. Nihayet Büyük Hâkan bu kavmin harp gücünü öğrenmek üzere tebdil kıyafet ederek elçi sıfatıyla Katerina'nın sarayına gitmeğe karar verip yola çıkar.

Katerina'nın sarayı Menemen ile Ulucak köyü arasındaki ovada idi. İskender saray yakınına geldiği zaman Hristiyan saray muhafızlarına İskender Zülkarneyn tarafından kraliçeye Elçi gönderildiğini ve kendisine bir name sunacağını söyler. Muhafızlar durumu kraliçeye haber verirler ve kraliçe de elçiyi huzuruna çağırır. Elçi huzura gelince İskender'in namesini kraliçeye uzatırken göz göze geliyorlar. O anda kraliçe bir çığlık koparıyor ve muhafızlarına bu adamın tehlikeli olduğunu ve iyi muhafaza edilmesini emir veriyor..

Ve İskendere dönerek; "Sen elçi değil, İskender Zülkarneyn'in kendisisin" deyip masasındaki bir resmi İskendere uzatıyor ve "Bu sen değil misin?" diyor. Meğer kraliçe kendine düşman olan İskenderin, bir kolayını bularak, resmini elde etmiş ve masasından hiç ayırmıyormuş.

Kraliçe, buraya ne maksatla geldiğini, mukadderatının kendi elinde olduğunu ve bir teklifte bulunacağını kabul ederse serbest bırakacağını, hayır derse zindana atacağını münasip lisanla İskendere anlatır.

İskender, durumun g'zlenecek tarafı kalmadığından, ne maksatla geldiğini anlatır ve "Teklifin nedir?" diye sorar.

Kraliçe; "Benim ülkeme ve kavmim üzerine asker gönderip harp etmeyeceğine yemin etmeni isterim" der.

İskender, teklifi kabul etse intikam alamayacak, etmezse kavminden habersiz geldiği için uzun müddet hapis yatacak olursa orada kargasavaklar çıkacağını, ülke ve kavmini perisan olacağını düşünerek "Teklifi kabul ediyorum. Ülkene ve kavmine asker ile hücum etmeyeceğime yemin ediyorum" der.

Elçi olarak gelen Zülkarneyn Katerina'nın muhafızları ile ülkesine kadar uğurlanır.

İskender bu seyahati esnasında Akdeniz

ile Karadenizin yüksekliğini ölçer (ağıletle değil kafa ile) Karadenizi Akdenizden çok yüksek bulur ve Karadenizi taşıdığı takdirde Katerina'nın sarayının dört beş misli yüksekliğine kadar su çıkacağını hesaplar. Karadeniz ile Akdenizin en yakın ve kestirme yolu olarak şimdiki İstanbul boğazı sahasını münasip bularak hafriyata geceli gündüzlü milyonlarca ücretli işçilerle başlıyor. Boğaz on üç yıl on üç günde ikmal edilir. On üç sene Hristiyan ve islâm işçilerinin yevmiyeleri aynı iken bu günlerde İskender bir ferman çıkararak üç ret'i yirmi para olan Hristiyanlara kırk para, yirmi para olan islâm işçilerine on para (2) yevmiye verileceğini, arzu edenlerin çalışabileceklerini ilân eder. Bu vak'a üzerine islâm işçileri hükümdarın Hristiyan dinini kabul ettiğini ve islamları hiçe saydığını düşünerek kütle halinde kanalı terk edip gidiyor. Hristiyanlar ise sevkle çalışmaya devam ediyorlar. On üçüncü gün safakla beraber boğaz kendi liginden patlıyor ve sulara (Üçyüz bin) Hristiyan işçi sürüklenip gidiyor.

Dağlar gibi yükselen azgın Karadeniz suları bütün Trakya ve Ege denizi alçak sahillerini yüzlerce metre kalınlıkta su tabakasıyla kaplıyor. Böylelikle İskender ettiği yemine sadık kalarak intikamını alıyor, Katerina ve kavmini sulara gark ediyor.

(Vak'ayı 1933 yılı Ocak ayında İzmir'e bağlı Karşıyakâ civarında (Balatçı) köyünde Rıza beyin bağıcı ustası Akhisarlı Alevî tariketine mensup Hasan efendi adında birisi köy kahvesinde anlatmış ve ben de dinlemiştim.)

İstanbul'a gelince Halkalı köyü yaşı şahıslarından da bu hususta bir şeyler dinledim ve halen de söyleyenler var. Yalnız yukarıda yazdığım şekilde değil.

Çekmece göllerinin ve Reguum şehrinin bu boğazın açıldığı zaman meydana geldiğini, hattâ Çatalca civarındaki Karacaköy bayırlarında o devirden kalma büyük demir halkaların gemi bağlama halkası olduklarını söylemektedirler.

Bulgaristandan gelen göçmenler de Karadeniz boğazının açılışını bilirler.

Novi Pazar göçmenlerinden Adil Kurtar (55 yaşında) da vak'ayı babasından şöyle dinlemiştir: Piravadi kasabasının üstündeki büyük demir halkalar gemi bağlama halkalarıymış. Bir peygamber, dine gelmiyen Hristiyanları

KARAGÖZ BİR SİYASAL TAŞLAMAYDI DA

Yazar: Metin AND

Karagöz üzerine incelemeler yapanlar onun hep dar bir mahalle içine kapandığını sanmışlardır. Hatta bazı yazarlar kolaylıkla Karagöz'ün bu mahalle gerçeğinden dışarı taşmadığını, din adamlarına, devlet büyüklere dil uzatmaktan kaçındığını, devlet, hülkümlet yetkisini konu yapmadığını kesin olarak belirtmişlerdir. Ben kendi yanımdan bu görüşü hep şüphe ile karşıladım. Karagöz açık bir biçimdir. Her olaya, her amaca, her konuya kendini yudurabilen bir yöntemdir. Bilginin açıklığı, esnekliği her amaca, her konuya yakın ve açıktır. Üstelik Karagöz'ün kendine göre bir dokunulmazlığı vardır. Din adamları bile fetvalarında Karagöz'ün İslam ilkelere, dine değilse bile uygulamalarına aykırı düşüşünü bile onu hoş görecektir. Gerektikçe bulmuşlar, ona açıktan açığa bir dokunulmazlık alanı tanımışlardır. Bu dokunulmazlık için, de, hele onun havasını, mizacını da tanıyanlar için din adamlarını, devlet ileri gelenlerini, siyasal konularını dil'e dolamamış olacağı pek düşünülemezdi. Fakat bunu gösterecek ipuçlarını bütün aramalarımıza rağmen bulamamıştım. Ancak bulamayışım bu inancımı hiç sarsmadı. Karagöz oyunları üzerine bilgimizin çoğu daha çok geçen yüzyılın sonlarından geliyor. Ancak bu dönem biliyoruz Abdülhamid'in baskı yönetimine, her fikrin susturulduğu bir çağa raslar. Bundan öncesinde ise Türk kaynakları az bilgi verir, yabancı kaynaklar ise daha çok Karagöz'ün açık saçıklığı, utanmasızlığı üzerinde dururlar. Evet, doğrudur Karagöz'ün bir çok yanı o'duğu gibi utanmaz bir yanı da vardı. Sımsıkı kapanık bir toplum içinde, baskının yarattığı kımıl, tıslızık içinde bu yoldan kaçamak bir yol aramış olması, soluk verecek bir delik olarak başvurulmuş olması ancak Karagöz'ün lehine yorumlanmalıdır. Yabancı tanıkların Türkçeyi

suşa garketmek istemiş: Karadeniz boğazını sınırsız. Sular da Piravadi'dan Varnaya kadar çekilmiş.

Tarih-i Taberi de bu vak'adan bahsediyormuş duydum, fakat okumadım.

1) — Şimdiki İslam devri ile karıştırılmam.

2) — O devirde belki para kelimesi yoktu, bu kıyaslamadır.

ve Türkiye'deki toplumsal olayları iyi tanıma, yaşları yüzünden ancak Karagöz'ün bu yönüyle ilgilenmekle yetinmiş olmaları pek iyi anlaşılabilir bir durumdur. Bir de Karagözçülerin anılarından bazı fıkralar duyarız. Büyüklere önünde temsil veren Karagözçü bir dil sürçmesi ile orada hazır bulunan büyüğe saygısızlıkta bulunur. Ya işin içinden ustalıkla sıyrılır, ya da büyüğün hışmına uğrar. Fakat istenmeden, bir dil sürçmesi sonunda olan bu durum bizi burada ilgilendirmiyor.

Ararken ararken sonunda Karagöz'ün devlet büyüklere ve devlet işlerini hayal perde'ne getirdiğini, Karagöz'ün siyasal taşlama da yaptığını gösteren önemli kanıt buldum. (1) Yazar 1820 ile 1870 yılları arasında Türkiye'deki siyasal gelişmeleri yakından izlemiş, devlet büyüklere yakından tanışmış olduğunu öğrendiğimiz bir tanıktır. Kitabında Karagöz'e ayırdığı bölümde de gene bu siyasal görüşü önemlidir. Ayrıca birden çok örnek ile bu tanığın verdiği bilgi bana oldukça inanıcı göründü.

Yazar önce Karagöz'ün ne olduğunu anlatıyor. Nerelerde oynandığını belirtiyor. Özellikle Tophane, Sultan Mehmet, Sultan Ahmet, Serasker'de oynatıldığını söylüyor. Baş kişilerin Bahçıvan ile Karagöz olduğunu söylüyor. Yazar Bahçıvanı hem Fransızca hem Türkçe olarak yazdığı için Hacıvat'ta yanlış olduğunu düşünemeyiz. Önce Bahçıvan'ın sahneye geldiğini, bahçesine lahnalar dikerken Karagöz'ün görüldüğünü, böylece söyleşmelerin ve oyunun başladığını söylüyor. Hacıvat'ın yerini başka bir kişinin almış olması beni şaşırtmadı. Çünkü buna benzer bilgilere başka yerde de rastlamıştım.

Yazar Karagöz oyununu daha başta şöyle tanıtıyor: Bu taşlama hep devlet ileri gelenlerine, onların tutumlarına, göreneklerine, davranışlarına yönelmiştir. Sultan bile onun garazlı, yaralayıcı, keskin, dilinden kurtulamazdır. İlk örneğini veriyor, önce siyasal olayı anlatıyor. Sultan Mahmud devrimlerinin ilk yıllarında Gürcü Mehmet Reşit Paşa'nın hem vezir hem serasker olduğunu, yaradılığını, herkesi titrettiğini, Çumla'yı 1827 ve 1828'de savunduğunu Konya'da İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusunu yanındaki Nekrosos (veya İhnat) Kazaklarıyla karşıladığını belirtiyor. Bu Kazaklar, Paşa için kılıcı ve

ARAŞTIRMALARI

atıyla en gerekli bir üçlü kuvvetmiş. Paşa atlarını ürküp kaçması ile üç Kazak ile bir başına kalmış. Çarpışmada iki Kazak ölüyor, üçüncü Kazak ile Paşa düşmana tutsak oluyor, yemek yemeden sekiz gün düşmana diremiyorlar. Sonunda Paşa, ölüren kılıcını Sultana götürmesi için Kazak Ivan Mazanow'a veriyor. O da bu görevi yerine getiriyor. Bu olaydan bir yıl önce Karagöz Paşa'yı bir temsilde canlandırmış. Paşa bir hahı üzerinde bağdaş kurmuş, uzun çubuğunu içmektedir. Bir çok kimseler gelip ona bilgi veriyorlarmış. Biri İngiliz Kraliçesinin tac giydiğini, bir başkası Amerikalıların ticaret antlaşmasının kopyalarını yerine getirdiğini, bir başkası Avusturya İmparatorunun Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan'ı topraklarına kattığını söylüyor. Paşa her raporun sonunda atının, kılıcının ve İhnat Kazaklarının getirilmesini bu yuruyormuş. Temsili seyreden Paşanın bu öyle hoşuna gitmiş ki kendisi gidip Karagöz'ü görmüş, eli açıklıkla onu sevindirmiş ve şöyle demiş: "İşte gerçekten tek değer olan bir cevap. At sırtında ve elde kılıç olunca her zorluğu karşılayabilirsiniz. İmparatorluğumuz güçlü kuvvetli olur, zaferimizi bütün dünya ya kabul ettirebiliriz. Attan inip arabaya binsek gavurlar boynumuza ipi geçirir, kılıçlarımızdan vazgeçersek herşey bizim için biter."

Yazar, Karagöz'ün her zaman devlet ileri gelenlerinden böyle iyi şeyler işitmediğini belirttikten sonra kendi gördüğü bir başka temsili anlatıyor. İyi görünüşlü genç bir adam Karagöz'e ne meslek seçmesi gerektiği üzerine akıl danışıyor. Karagöz biraz düşündükten sonra gülüyor ve donanmaya girmesini, fakat herhalde Amiral olmasını, çünkü hiçbirşey bilmediğini, Amiral olmak için de bunun yeteceğini söylüyor. Biraz sonra genç adam Amiral kılığında görünüyor, yeni mesleğinde olup bitenleri anlatıyor: "Gemiime bittim yol alıyorum — bunu beş dakika tekrarlıyorum, — Dolma Bahçe'de Sultanın sarayı önünde demir attım. Ordan ayrıldım, gene yol aldım, aldım, böyle gide gele aldım ve İngilizler gibi bir deniz kurdum. Üç güverteli Amiral sancağı çekilmiş Mahmud'ye'de bir çok fare vardı, bunlar önce yiyecekleri yiyip bitirdiler, sonra geminin demir ve tahtalarını kemirdiler. Gemi batacakken oniki İngiliz köpeği getirdim, bunlar düşmanı yokettiler, gemi adamlarını açlıktan gemiyi de batmaktan kurtardım. Sultan benim bu zaferle sonuçlanan davranışlarımı duydu ve kızkardeşini bana verdi."

Karagöz ile Hacıvat

Bu Sultan'ın damadı Laz Mehmet Ali Paşa'nın olmuş hikayesidir. Yazar Karagöz'ün bu isten'pekte de kazancı çıkmış olacağını sanmadığını söylüyor.

Bir başka temsilde — gene yazarın gördüğü — utanmasız bir biçimde Topal Hüsrev Paşa'nın cinsel sapıklığı, oğlanlara düşkünlüğü ele alınmış. Temsilde Sultan Mahmut göklere çıkarılıyormuş. Hüsrev Paşa kötülükler beyinlerinden aşağı inip kanla dışarı çıksın diye gençlerin tabanlarına otuzar sopa vurdur. tur ve bu sırada Aaaa! diye sesler çıkarırmış. Yazar bu türlü utanmasız temsillerden birinde bir yaşlı adamın iki genç kız getirdiğini görmüş, böyle açık saçık şeylere genç kızları niye getirdiğini sormuş, adam da ergeç bunları öğreneceklerini bilgisiz kalmaktansa biran önce öğrenmelerinin daha iyi olacağını söylemiş.

Abdülaziz'in ilk yıllarında ilk hükümet denemeleri, kent içinde dojaşmaları, eski emekli devlet adamları yerine Ziya Beyi, Muharar beyi tutması günün konularıymış. Karagöz bu yaşlı devlet adamlarını bu arada Kıbrıslı Mehmet Paşa'yı zalim bir biçimde alaya alı-

BOZ ÖKÜZ VE SARI TRAKTÖR

Yazan: ZİGANALI

Dünya kültüründe öküz de at kadar etkili bir kültür elemanıdır. Eski Mısırlıların tapındıkları hayvan "Apis" bir öküzdü. Oğuzlar da isimlerini totemleri olan "Okuz'dan" almışlardır. Yerleşik medeniyete geçtikten sonra, Türk Kültüründe "at" sevgisiyle, "öküz" sevgisinin atbaşı gittiğini görürüz.

Anadoluda öküz sanki evin bir üyesi gibidir. Çalşır, karasapana kara toprağı yardırır. Köylü de gücüyle iş gören bu emekçi hayvanın bakımına ayrı bir önem verir, Halk şairlerimiz rengberin bu en yakın dostuna koşma ve destanlar düzmüşlerdir.

Görülüyor ki eski çiftçiliğimizin baş unsurları "öküz ve karasapan"dır. Modern tarım araçları çift sürmede yeni yeni kullanıma başlanmıştır. Modern tarım araçlarının gelişyle geleneksel çiftçilikte bir takım değişmeler olması tabiidir. İşte biz bu yazımızda çiftçiliğimizin ilkel unsuru öküzle (karasapanlı), kültürümüze sonradan gelen modern medeniyet unsuru traktöre ait birer destana, meydana gelen kültür değişmesini izlemek bakımından yanyana getirip inceliyeceğiz:

Çepniye gitmeğe niyet eyledik
Dedim arkadaşım kinli boz öküz
Yorulup'ta bizi yolda komasın
Ömer Çavuş dedi canlı boz öküz

Öğleden evvel Tomistan koştuk
Uğrumuz şarkışla yoluna düştük

yormuş. Bu sonuncusunu kollarını bir yel de girmeni gibi oynatarak olanca gücüyle hırsızları ve nasıl ceplerini doldurduklarını bildiğini söylüyormuş. Bu ara yaşlı bir imam Paşanın karısını, bacanağını, damadını onun önüne getirmiş, hepsinin cepleri tika basa altına, gülmüş, kağıt para doluymuş. Bu taşlama fazla keskin gelmiş. Karagöz oynatma izini kaldırmış. Sahneye devlet ileri gelenlerinin ve büyüklüklerinin çıkarılması ağır cezalara bağanmış. Yazar bundan sonra Karagözün ilginçliği anlamı olmayan, kaba, bayağı bir güldürmece durumuna düştüğünü belirtiyor.

(1) Wanda, Souvenirs Anecdotes sur la Turquie (1820 — 1870), Paris 1884, (Kara-guez) ss. 271 — 278.

Kalfa köyün üstünü yel gibi açtı
Yönünü yokuşa döndü boz öküz

Kinli develere benzer bakışı
Mısır dalağına benzer kakışı
Boş kağınyan çıkamıyor yokuşu
Dermanı kesilmiş canı boz öküz

Yokuşu çıkınca gözler büyüdü
Gayri iyi gider bu bir huyudu
Ömer Çavuş hırsından yattı uyudu
Konak'ın düzene indi boz öküz

O! gece gitmedik Konak'ta kaldık
Çok ikram ettiler rahatta olduk
Sabahınan bir çok arkadaş bulduk
Boş koyversen gider telli boz öküz

Düz yere gelince gayet tellenir
Yokuşu çıkarken gitmez yellenir
Yavaş gider beşik gibi sallanır
Üğrileyim seni nenni boz öküz

Yine yattı başım kaldırı
Beni utandırır eli güldürür
Senin bu işlerin beni öldürür
Adına koyarlar kanlı boz öküz

Alkşama kadar vardık Cemel'e
Üstümüz toz oldu döndük hamal'a
Gazeteler yazsın Gazi Kemal'e
Söylensin İrfan'ın ünlü boz öküz

Cemel'den gitmedik döndük geriye
Kalan yigidini yollar buraya
Böylesi mal düşmesin fukaraya
Benim senden bağrım yandı boz öküz

Talibim der ki bu nasıl alâmet
EHerin içinde olduk malamat
Şükür eve geldik selâmet
Bize zahmet verdin şanlı boz öküz (1)

-Sivash Aşık Tâlibi COŞKUN-

Öküz'e ait koşma ve destan söylemiş daha önceki halk şairlerinde, meselâ Pir Sultan'da (2) bu unsurun sevinci ve sevgisi geniş çapta göze çarpar: (3)

Dağdan kütür kütür hezen indirir (4)
İndirir de ateşlere yandırır.
Her evin devliğin öküz döndürür
İreçberler hoşça görün öküzü

ARAŞTIRMALARI

3001

Öküz'ün damını alçacak yapın
Yaş koman altına kuruluk sepin
Koşundan koşum'a gözlerin öpün
İreçberler hoşça görün öküzü"

Destanında öküzden bir hayli yakınan Ruhsatı bile sonunda (5)

"Üğratmasın Allah nazar'a doğru"

Diyerek, ona değer verir.

Tâlibi Coşkun'un destanında ise bu unsur dan tam manasiyle bir yakınma ve bıkma vardır:

"Beni utandırır eli güldürür
Senin bu işlerin beni öldürür"
"Böylesi mal düşmesin fukaraya
Benim senden bağrım yandı boz öküz"

Mısralarında, bu yakınma ve bıkışın çile-sini;

"Kinli develere benzer bakışı"
"Boş kağınyan çıkamıyor yokuşu"
"Boş koyversen gider telli boz öküz"
"Düz yere gelince gayet tellenir
Yokuşu çıkarken gitmez yellenir
Yavaş gider beşik gibi sallanır
Üğrileyim seni nenni boz öküz"

Mısralarında ise alayı daha kesin çizgilerle buluruz.

Aşık Tâlibi Coşkun'un modern tarım araç-larıyla karşılaşmış bir kimse olarak öküz'den yakınması tabiidir.

Halkının bu en gözde malından yakınma motifini, modern tarım araçlarının aksettigi halk şiirinde de görürüz.

Bir çok para verip alırlar seni
Çat der bir ârıza yaparsın motor
Kimisi hurdadır kimisi yeni
Doğru gidemezsin saparsın motor
Bazı hızlı gider yetişmez atlar
Sürdüğün tarlada bitmiyor otlar
Bir de bakarsın lâstığın patlar
Şuradan buradan koparsın motor
Herkes sana düştü öküz'e bakmaz
Kazyağı tükense benzini yakmaz (6)
Şimdi anladım ki senden iş çıkmaz
Zenginleri fakir yaparsın motor
Bayıra yüzün yok işlersin düze
Çalışsan kafarsın gece gündüze
Bazı da dönersin koca öküz
Leblebi'den lebi kaparsın motor
Tarlada kırılın bulunmaz çare
Sürdün dağı taş kalmadı mera
Köyde atelye yok koşarsın şehre

Bazı da geriye tepersin motor
Ekin arpa yükler şehire varır
Aldığı parayı tamamen verir
Zavallı sahibin yağları erir
Parayı tamire sepersin motor
Aşık Hüseyin der binib gidelim
İşte iyi kötü idare edelim
Zarar sahibine bizler nidelim
Bir de karasörlük takarsın motor (7)
- Çorumlu Aşık Hüseyin Çırakman -

Genel olarak yabancı kültürlerden, yerli kültüre gelen bir unsur, o kültürde yerine geçeceği unsura maddi ve manevi bölümleri bakımından benziyorsa çok kolay yerleşmek te, yoksa yerleşmek, içine girmek istediği kültürle çatışmalar meydana getirmektedir.

Bilindiği gibi öküz'ün boyunduruğu ve nal'ı vardır. Bazan da arkasında bir kağı arabası taşır. Traktörde ise bu unsurların yerine geçen kısımları destanın şu mısra-larında görebiliriz.

"Bir de bakarsın lâstığın patlar"

"Bir de karasörlük takarsın motor"

Öküz'ün arpasına karşılık, traktörün ben-zin'i vardır.

"Kazyağı, tükense benzini vardır."

Traktör'ün öküz'e benzer başka tarafları, adeta huyları bile olur:

"Bayıra yüzün yok işlersin düze"

Bazı da dönersin koca öküz

Leblebiden lebi kaparsın motor"

"Bazı da geriye tepersin motor"

Boz öküz destanındaki şu mısralar da bu benzerliği ortaya kor:

"Düz yere gelince gayet tellenir"

Yavaş gider beşik gibi sallanır."

Öküz'ün hastalanmasını traktörün ârızası karşılar:

"Çat der bir ârıza yaparsın motor"

Ancak bu modern unsurun asıl uyma (intibak) yeteneğini zayıflatan durum da bu radan doğar. Zira traktörle birlikte bir "Atölye — Tamir — Yedek Parça" problemi ortaya çıkar. Destandaki:

"Şuradan buradan koparsın motor"

Tarlada kırılın bulunmaz çare"

"Köyde atelye yok koşarsın şehre"

"Parayı tamire sepersin motor"

Mısraları bunu doğrular.

Traktör, yerli kültür için yepyeni bir unsurdur. Dolayısıyla Halk'ın kültür kalıbına girerek kendine ait ne varsa getirir ve öküz

GÜLNAR'DA BAZI İNANIŞLAR

Derleyen: Gündüz ARTAN

Yeni bir eve taşınırken önce ayna ile Ku-
ran Kerim götürülür.

Diş çektiildiği veya kendiliğinden düştüğü
zaman yerinden sağlam bir diş çıkması için
o diş dam başına atılır ve şöyle söylenir:

"Köpek dişi gibi pek (sağlam) bit (olsun),
koyun dişi gibi ak bit.

Kaybolan bir şeyi bulmak için elin aya-
sına tükürülür, üzerine iki parmakla çarpı-
lır. Tükürük hangi yöne sıçrarsa kaybolan
şey o taraftadır.

Hayvan veya eşya kaybolunca bulmak için
üç taş üst üste konarak şeytanın ağzı bağ-
lanır.

Askere giderken bir çatal ağaca taş ko-
nular, eve çivi çakılır.

Bir evden askere giden olunca oğün akşa-
ma kadar kapı örtülmez, ev süpürülmez.

Yolcu arkasından ev hemen süpürülmez.
Bir canlı mal alınca sağ ayağı saca bas-
tırılır.

Süt şişesi veya kabı, yıkamadan geri ve-
rilir.

Çamaşırdan sonra kazan yıkanmaz.
Ölünün kefeni içine çörek otu konur. Ölü

ait ne varsa kovar. Halk da dünya tablosu
nu değiştiren, ihtiyacını daha pratik, daha
verimli bir şekilde karşılayan Traktöre ilgi
gösterir ve onu (müsbet) olumlu karşılar:

"Sürdüm dağı taşı kalmadı mera"

"Çalışsan kafarsan gece gündüze"

"Bazı hızlı gider yetişmez atlar"

"Herkes şana düştü öküz'e bakmaz"

Böyle olmakla beraber eski kültürün mü-
dahalesiyle öküz, halkın zihninden büsbü-
tün çıkmaz. Bunda traktörün pahalılığı gibi
iktisadi bir neden rol oynarsa da, bu neden,
bu durumu yalnız başına yaratmaz. Burada
halkın inançları dolayısıyla öküzde bir bere-
ket sihri görmesi de ayrıca etkilidir. Des-
tanda bu bakımdan traktörün yadırgandığı
şu mısralar geçen:

"Sürdüğün tarlada bitmiyor otlar

Şimdi anladım ki sendin iş çıkmaz

Zenginleri fakir yaparsın motor"

Buna rağmen yabancı modern bir mede-
niyet unsuru olarak yerli kültürümüze gelen
traktör, öküz ve karasapanın yerine olduk-

mezara gömülünce mezarın üzeri dikenlerle
örtülür, su dökülür. Kırk gün sonra mezarın
üzerindeki çahlar kaldırılır. Kırk yasin du-
ası okunur. Elliikinci gecesi vasiyetnamesi
okunur.

Harman yerinde buğday samandan ayrıl-
dıktan sonra bir yere yığılır, bereketlenmesi
için ortasına yaba sokulur ve etrafa bakma-
dan oturulur. Sonra "Allah birdir, Peygam-
ber hak, bereketi çok" diyerek çuvallara dol-
durulur.

Bereketli olması için geline buğday saçıl-
rılır.

Gelin, oğlan evinin kapısına gelince, güvey,
gelinin üzerine para serper. Akraları da
geline çeşitli eşyalar, mallar vereceklerine
söz verirler. Gelin kapıdan ilk defa girerken
ayna tutulur. Gelinin önüne sofra serilir.

Bir kimse hayvanını satınca üstüne toprak
atar veya kılından birkaç tel koparıp alır.

Bir keçinin yavrusu her sene ölürse yeni
doğan yavrunun kulağını delip üç tane çakıl
geçirirler.

Bir sığır hastalandığı zaman kuyruğuna
çeşitli iplikler bağlanır.

ça oturmuştur. Diyebiliriz ki traktör yerine
gecegeçi yerli kültür unsurunu iyi seçmiş-
tir. Çünkü birçok bakımlardan (öküz — Ka-
rasapan) — (öküz = kağı) ikilisine benzeyen
traktör, onlarla aynı işi görür. (8)

(1) Ali Balım, Türküler ve Destanlar,
Ankara 1957, S. 101 — 103

(2) Pir Sultan Abdal, 16. yüzyıl Halk
Şairimiz

(3) İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, P. N. Bo-
ratav, Ankara, 1943, S. 73

(4) Hezen: kütük

(5) Elfâtun Cem Güney ve Çetin Eflâton
Güney, Aşık Ruhsalî Hayatı ve Şiirleri, İ-
stanbul, 1958, S. 220 - 221

(6) Kazıyağı: gazyığı

(7) Ali Balım, Türküler ve Destanlar,
Ankara, 1957.

(8) Fikret Karadeniz, Son Çağ Halk Şiir-
lerinde Modern Medeniyet Unsurları Üzerinde
Bir Araştırma TEZ (600 sahife) — Edebiyat
Fakültesi, Türkiye Kütüphanesi, İstanbul,
1962 - 1963.

DEMİRAĞA BARI HAKKINDA

Yazan: Muzaffer SARISÖZEN

Sarisözen, ölümünden bir iki ay evvel "Türk Musikisi Usûlleri" adlı, konusu
alanında yegâne sistemli eser olan son kitabını yayınlamış bulunuyordu. Bundan
önce ise, 1961 temmuzunda İstanbul'da Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma
Tesisinin düzenlediği I. Halk Oyunları Semineri'nde iki tebliğ okumuştur. Bunun
biricisini 149. sayımızda yayınlamıştık. Şimdi de ikinci tebliğini yayınlıyoruz.

Gelecek sayımızda ise Sarisözen'i çok yakından tanıyan büyük sanatçı ve bilim
adamı A. Kutsi Tecer'in "Sarisözen İçin" başlıklı, bu sayımıza yetiştiremediğimiz
yazısını yayımlıyacağız.

T. F. A.

Oyunlarımızdan bir kısmının kuruluş se-
bebini, eski yazılardan veya menkul rivayet-
lerden anlamak mümkün olmamaktadır. Bu
gibi mahiyetli meçhul kalan oyunların ancak
kendisini incelemek ve figürlerini manâlan-
dırmağa çalışmak suretiyle bazı ipuçları ya-
kalayabilmektedir.

Doğuda Temirağa Bari ve Orta Anadolu'da
da Demirağa adını alan toplu oyun hakkın-
da uzun yıllar boyunca yaptığımız araştırma
ile bu oyunun menşeiine ait en küçük bir bil-
gi bile elde edemeyince, bir defa da oyunun
kendisine baş vurma yolunu tuttuk.

Demirağa, kendi türküsü veya davu zurna
ile oynanır. Türkünün sözleri bazı bölgeler
de değişiktir. Fakaat bağlantısı hiç bir yerde
değişmez. İşte üzerimizde bir nevi ikaz tes-
ri yapan da hiç bir yerde değişmeyen bağ-
lantının şu sözleridir:

Yan Demirağa, dön Demirağa

Tek taban üstüne dön Demirağa.

Çift ayaklı oyunculara, tek taban üstüne
dön, diyen söz arasında bir de Demirağa
adı geçince, insanın Aksak Timur'dan baş-
kasını hatırlamak ihtimali kalmıyor.

Oyun kısmına gelince, birçok bar ve ha-
laylardan ayrı bir karakter gösteren Demi-
rağa'nın figürleri de bu ilginç oyunun, Ti-
murlenk'le alâkalı olduğunu teyit edecek
özelliktedir, şöyle diyor:

Elele tutarak sıralanan oyuncular ilk fi-
gürü, bulundukları yerde ve tek ayak üstün-
de yaparlar. (Vücut sağ ayak üzerinde yük-
lenmiştir. Sol ayaklar yarım sola — ileri atı-
larak öğceler üzerine konulmuştur ve bu ilk
figür, yalnız sol ayak uçlarını sağa sola oy-
natarak yapılır.)

İkinci figürde sağa dönülür (vücut yine

sağ ayağa yüklüdür) ve yine sol ayak bir a-
dım ileri atılarak ritmik bir ayak değiştirme
yapılır. Üçte sağ ayak solun hizasında bir
adım açılarak, pençe üzerine konulurken vü-
cutların ritmik bir sallanışı görülür. Dörtte
yine yerine gelir. Beşte sağ ayak bir adım
sola atılır, altıda ayak değiştirilir. Yedide sol
öğce sağın yanına getirilerek şiddetlice yere
vurulur. Sekizinde de öne doğru fırlatılır
ve bunu takip eden vuruşta aynı ayak bir
adım geri atılır. Bunu sağ ayağın geri atıl-
ması takip eder. Şimdi vücutlar sağ ayak
üzerine yüklenmiştir veollar başlangıçtaki
gibi, öğce üzerindedir.

Buraya kadar kısaca tarifini yaptığımız
Demirağa oyununu, bir kere de ele aldığımız
konu yönünden inceliyelim:

a. İlk figürde oyun dizisi tek ayak üçe-
rinde ve yarım sola dönmüş durumda yani,
cepheye göre doğru değil de yan durmuşlar-
dır. Böylece bağlantıda geçen "Yan" sözcü-
ğünün "Yanmak" değil, "Yanlamaktan" gel-
diğini, ilk figür açıklamış oluyor.

b. Oyun dizisi, ilk yürüyüş figürüne, sağ
taban üzerinde sağa dönerek yani tek taban
üstünde dönerek geçiyorlar.

c. Oyuncuların devamınca, bir adım sağa
ileri, bir sola ileri ve iki adım da geri git-
mek suretiyle zikzak bir yürüyüş yapma-
ları, da, bu oyunun dikkatli çeken taraflarından
birisidir.

Sözü bitirmeden önce, bu oyunun Timur-
lenk'le ilgili olduğu hissini veren noktaları-
nı bir daha gözden geçirelim:

Demirağa oyununu tek cümle ile tarif
için: "Demirağa, zikzak yürüyüşlü bir oyun-
dur" diyebiliriz. Buna ikinci bir cümle ek-
lemek gerekirse, "Demirağa'nın figürlerinde
en çok tek ayağın işlediğini görmekteyiz."
denilebilir. Tek ayağın işlemesi meselesini,

Yazan: Reşad Ekrem KOÇU

Yeniçeri Ocağının kaldırdığı tarihe kadar Türk ordusunun bandoları "Mehterhâne" mehter takımları olmuştur. Yeniçeri mehter takımı hakkında kesin bir bilgimiz yoktur, fakat Padişah sarayındaki mehterhâne âyarında olduğunu söyleyebiliriz.

Mehterhâne, kökü çok eski Türk devlet ve cenk an'anesine bağlı, yukarıda da kaydettiğimiz gibi alaturka bando takımıdır.

Tarih bilginlerimizden Osman Nuri Er gin "Maarif Tar'hi" adındaki eserinde: "Mehter, yani hilâl demektir (mâh, ay+ter, taze=taze ay, yeni doğmuş ay, hilâl) ki, mehterler bir hilâl şeklinde açılarak icrâyı âhenk ettiklerinden bu ismi almışlardır" diyor.

Güzel benzetiştir, fakat ne yapalım ki bugün bizim mehter ve mehterhâne diye telâffuz ettiğimiz bu isimlerin doğru söyleniş "mihter" ve "mihterhâne" dir. Elli, altmış yıl evveline kadar babalarımız doğrusunu söylediler; kelimenin aslı yine Farsçadır, "mihter", vezir veya herhangi bir ulu kişi kapusundaki çavuş, kavas; "mihterhâne" de vezir kapusunda, ulu kişi kapusunda çalışan saz takımı demektir.

Osmanlı devletinde ilk mehterhâne, Kon. ya Selçuk Sultanı Alaeddin'in. Osman Gaziye gönderdiği istiklâl alâmetleri arasında bu. bir davul ile kurulmuştur ve sonra asırlar boyunca zengin bir teşkilât hâline gelmiştir: 1826'da da Yeniçeri Ocağı ile beraber kaldırılmıştır. Mehterhânenin Vakayî Havriyede kaldırılması, yeniçeri bandosu olduğuna en kuvvetli delildir.

Biraz daha açıklayalım: Tıknî Demirağa gibi başlayan, Daldalen Barı, Kızıl Halayı, Gar. lın Halayında da ilk figür sol ayakla yapılır ve sağ ayaklar aynı figürü tekrar eder. Halbuki, Demirağa'da, ilk figür sol ayakla yapıldıktan sonra gövdeler sağ üzerine yüklenmiş olarak sağa dönlülür, yürüyüşe de yine sol ayakta başlanır. Böylece ilk figür bitmiş ve ikinciye geçilmiş olduğu halde, sağ ayak yerinden oynamamıştır. Yürüyüşün üçüncü adımında yine sol ayaklar sağ öğe nin yanına kuvvetlice vurularak öne yukarı savrulduktan sonra, aynı ayakların bir adım geri atıldığı görülür.

Acaba neden bir ayak daha çok işlemek.

Bir mehterhâne, mehter takımı, 1 tabıl (davul), 1 zurna, 1 çifte nekkaare (çifte dün. belek), 1 borazan ve 1 zil olmak üzere beş sazdan mürekkeptir, bir takıma "kat" denir. Bando kat kat büyürdü: meselâ "Hassa Mehterhâne", padişah bandosu (dokuz kat mehterhâne) idi; yani 9 tabıl, 9 zurna, 9 çifte nekkaare, 9 borazan, 9 zil.

Her yeniçeri ortasının bir kat mehterhânesi bulunduğunu, Yeniçeri Ağasının da en az beş, yahut yedi kat mehterhânesi olacağını kuvvetle söyleyebiliriz.

Bir kat'dan fazla mehterhânelerde sazları çalanlardan biri, en ustası baş olurdu ve me. seâ "tabulzenbaşı", "borazanbaşı" unvanını taşırdı, bando sefinin unvanı da mehterbaşı idi. Mehterhâne b' yerde durarak çalarsa, yukarıda sayın O. N. Ergin'in söylediği şekil. de, tek sıra bir hilâl şeklinde açılırdı.

Yeniçeri mehterhâneleri kışlalarda her sabah bir fasıl yapardı. Ağa Mehterhânesi de Ağakapusunda idi. Fakat mehterhânelerin asıl vaz'fesi cenkte idi. Eyâlet askerleri ile gelen Beylerbeyi, Vâllilerin de mehterhâneleri vardı. Yeniçeri ve Paşa mehterhâneleri hep birden çalmaya başlayınca cenk alanlarına ayrı bir heybet verirdi. On yedinci asrın büyük muharirlerinden Fındıklı Mehmed Ağa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyana'ya hasarısını tasvir ederken: "...yatsıdan sonra ve seher vakti her asker, kolundan çalınan tabıl ve zurna ve nefir (borazan) ve nekkaa. re ve zil sedâsı, top ve tüfenk velvelesi ile birleşince yer ve gök inlerdi" diyor.

Yeniçeri mehterhâneleri ve Hassa Mehter.

tedir? Çünkü ötekisi sakattır. Acaba neden, sözlerde tek tabandan bahsediliyor? Çünkü öteki tabandan hayır yoktur. Ve nihayet neden tek taban üzerinde dönülüyor? Çünkü bir ayağı kısıtların çift taban üzerinde dönmeleri güçtür.

Halk arasında "Lekdemür", "Lektemür" diye konuşulan şahsın kimliğini bilmesek bile, yukarıdaki noktalar, o'nun topallığına hüküm verecek kadar açık birer işaret tir, düşüncesindeyim.

Müziğe gelince, onu da men'si bakımından Oрта Asyaya ve asırlarca öncesine rahat rahat götürebiliriz. Çünkü pentatonik'tir.

hâne cenge giderken "harbî kûs" denilen büyük cenk davulları götürürdü, boyları 1,30 — 1,50 metre, üst sathının çapları 1,20 ve alt sathının çapları 0,80 metre olan bu pek azametli davullar, deve ler üzerine yüklenirdi. İkinci Sultan Osman, (Genç Osman) Hotin seferine giderken Hassa Mehterhâne o kadar büyük bir harbî kûs götürmüştü ki, deve de taşıyamamış, bir fil üstüne yüklenmişti.

Cenk yollarında veya kılla nöbetlerinde küslar çalarken gaayet yüksek sesle "Yekdir Allah, yek!" diye bir nekarât tutturmak yeniçerilerin an'anelerindendi.

Yeniçeri kışallarının günlük hayatının sesleri arasında da saz, bilhassa çökürler, asırlar boyunca önemli bir yer almıştır, bunları daha evvel de kaydettik; yeniçeriler arasında yetişen ümmî halk şairleri çalardı; sazların nağmelerine aşk yolunda, yahut hamâsi destanlar, kayabaşı türkülleri veya ilâhiler düzüp koşarlardı. Bu saz şairleri, mehterhânelerin yanında, cenk alanlarındaki askeri de coştururlardı. İsmail Hakkı Uzuncarsılı "Kapakulu Ocakları" adındaki eserine "Tabatül Memâlik" den birkaç satır almış, evet, eski bir tarih kaynağından birkaç satır. Fakat geçmiş asırların asker kıyafetlerini, aylarca yaya gidilen sefer yollarını, gurbeti, güneşe "ya doğ, ya doğayım!" diyen erkek güzelleri cengâverlerin gaaz'liğe ve şehidiğe verdiği ulvî kıymeti, "bir hilâl uğruna batan güneşleri" bilenler için ne mâna! satırlar: Kanunî Sultan Süleyman, Mohaç Sahrâsına konmuş, tur, gece, on binden fazla meşale, ile aydınlanmış Türk ordugâhı, ertesi sabah büyük bir meydan muharebesi olacak. Macar ordusu imhâ edilecektir, işte askerimiz:

"Din ve devletin serbazları ve divâneleri seşarlar, tamburlar, kopuzlar çalub, şenlikler ve şâdilikler ederlerdi."

Yeniçeriler arasındaki çökürdü saz şairleri hakkında güzel bir sahne de büyük müverrih Naimâ Efendinin kaleminden çıkmıştır. Sene 1655, vezirlerden İhsar Paşa, Anadolu'da isyan ve şekaavet yoluna sapmıştı. Ufak tefek, kara, kuru bir adamdı, ve cahil, kaba, gaayet le gaddardı. Şerrinden kurtulmak, devletin başına çok büyük gaailer açmasını önlemek için sadrazam tâyin edilip, her türlü şenaat ve rezâleti yapmağa kaadir sarıca ve levend denilen başıbozuk askeri ile İstanbul'a getirildi. Deniz yolu ile Üsküdar'dan Eyyuba geçen İhsar, İstanbul'da Edirnekapusundan, büyük bir alayla girmişti, Şubat ayının çok soğuk bir günüydi, Naimâ; "Edirnekapusundan Sarayı Hümayuna kadar seyrü temâşaya çıkmadı"

Bize gelen KİTAPLAR

* Cevdet CANBULAT: "Dörtdivanlı Hil. mi". Hayatı ve Şiirleri. Canbulat'ın Düzce Lisesi Türkçe öğretmeni adresi ile başlıca ki tapçılardan ve dergimizden temin olunur. 17x12 boyunda, 70 sayfa, 2 lira.

* Reşad Ekrem KOÇU: "Dağ Padişah. ları". Tarihimizdeki büyük şekavet ve isyan. lar. Yayınlayan: Mehmet Koçu, Koçu Yayın. ları, Posta Kutusu 419 — İstanbul. 17x25 bo. yunda, 224 sayfa, 8 lira.

* Reşad Ekrem KOÇU: "Forsa Haili". Onaltıncı yüzyılda İstanbul Batakhanelerinin hikâyesi. Koçu Yayınları. P. K. 419 — İstanbul. 17x25 boyunda, 100 sayfa, 350 kuruş.

* Reşad Ekrem KOÇU: "Erkek Kızlar". Beş tarih ve edebi maceranın hikâyesi. Koçu Yayınları, P. K. 419 — İstanbul. 17x25 boyun. da, 98 sayfa, 400 kuruş.

* Yusuf Ziya BAHADINLI: "Deyimleri. miz ve Kaynakları". Üçüncü baskı. Hür Ya. yınlar, Ankara Cad. No. 54, İstanbul. 16x12 boyunda, 80 sayfa, 2 lira.

* Aydın SU: "Okul Tiyatrosu Antoloji. si". Cilt: Piyesler, monologlar, diyaloglar, fık. ralar. Hür Yayınlar, Ankara Cad. No. 54, İs. tanbul. 17x12 boyunda, 320 sayfa, 10 lira, ciltli 12,5 lira.

* Aydın SU: Okul Tiyatrosu Antoloji. si". Cilt: II. Piyesler, notalar, marşlar, türk. ler, şarkılar, zeybek oyunları, rondolar, Ata. türk fıkraları, Yurd şiirleri, anne şiirleri, öğ. retmen şiirleri. Hür Yayınlar, Ankara Cad. No. 54, İstanbul. 17x12 boyunda, 316 sayfa, ciltli, 12,5 lira.

Bir ziruh kalmadı, bütün yeniçeri ocağı tert. bi garibleri üzre geçdi" diyor; bu tertibi ga. ribin ne olduğunu anlatmıyor ama, şu emsal. siz sahneyi çiziyor: "... sadrazam ile müfti efendinin ölerinde sekiz nefer yeniçeri şair. leri, başlarında keçe ve arkalarında birer kap. lan postları, sinelerinde tabıl varlı çökürlerin çalarak, kaddü kaamet sahibi dev endam he. rifler, sedâları birer saatlik yerden işidilir. âvâzi bilend ile türkülerin çağırarak ve her biri növbete riâyet ile türküstünü haykırarak saravi hümayuna varınca böylece gittiler."

Bu müthiş adamları kışallarının içinde koğuşlarında tahayyül ederseniz, Yeniçodaları ve Eskiçodaları gereği gibi seslendirebilirsiniz.

TÜRKMEN YÖRÜKLERİ ARASINDA ÜÇ GÜN

Yazan: Yüksel KASAPBAŞI

Resimler : Abidin BEHPUR

İstanbul, 1963 ocak ayında son yıllarda görülmemiş bir kış geçirdi. Yollar kapandı. Bu arada Trakya'dan İstanbul'a gelmekte olan trenler kara saplandı. O zaman, Hürriyet Gazetesi'nin fedakâr iki muhabiri bir kamyonetle yola çıktı. 25 ocak günü, kara haber geldi. Kuvvetli bir kalemle sahip olan Yüksel Kasapbaşı ile Foto muhabiri Abidin Behpur, 24 ocak günü kar fırtınasına tutulup şoför Yüksel Öztürk'le birlikte donmuş, meslekleri uğrunda ölmüşlerdi.

Yaşlı gözlerle arşivimizi karıştırdık. Kasapbaşı ile Behpur'un, yine beraber hazırladıkları "Türkmen Yörükleri Göçerlerle Üç Gün" başlıklı ve üç gün süren 16 — 17 — 18 Haziran 1961 tarihli Hürriyet gazetesinde çıkan ve kesmiş olduğumuz kupürler elimize geçti. Hürriyet Gazetesi'nin iznile bu değerli yazı ve resimleri sayfalarımıza alıyoruz.

T. F. A.

Torosların bel verdiği yerlerden, "göçerler" İç Anadolu'ya geçtiler. Ellerini Akdeniz ikliminin mandalina, portakalından çekip, vahşi yüksekliklerin, cennet gölgeciklerindeki çam ağaçlarını tuttular. Göçerler, bir ay süren çok çetin yolculuklarının yorgunluğunu şimdi, bulutlar denizinin altında, çam kokulu sular içerek gideriyorlar.

SABİRE VE ALIŞKANLIK

Türkiye'nin birçok yerlerinde varlar. Bizim anlatacağımız

Yörük kadınları iş giyimleriyle yün eğirirken

lardan beri giren mevsimler boyu göçleri için Anadolu'nun özlü dili "Göçer, adını vermiş. Kışın Anamur'la Finike arasındaki Akdeniz gerisinde oturup kar ve soğuktan uzak yaşadıkları son, yazın da Torosların İç Anadolu'ya bakan yaylalarında güneşin parlaklığını seyrederip, sıcaklığını atıyorlar.

Yazın da Torosların İç Anadolu'ya bakan yaylalarında güneşin parlaklığını seyrederip, sıcaklığını atıyorlar. Zaman, kendini nâsandan mayıs bıraktıktan sonra Toroslar'da binlerce hayvanın birbirine karışan sesleri duyulur. Bu sesler, keçiler, koyunlar, inekler, develer, eşekler, atlardan geliyordur. Birçoğu yıllardır gidip geldikleri yolu bilir. Kendi hallerine bırakılsalar yerlerine gideceklerdir. Yeni doğmuşlar, ilk uzun yolculuğun acemiliğinde onları takip eder. Koyun, inek ile keçiden gayrisinde yük vardır. Göçerlerin çoğu yaya giderler. Çocukların bir kısmı eşeklerin, bir kısmı analarının sırtındadır. Yörük anasının yolculuğunda hayvan sırtında gitmek şansı azdır.

16 BİN NÜFUS

Eğer Göçerlerin hepsi aynı günler içinde Torosları aşmaya

Gülsüm ile Güzel, Anamas'ın yamacında çadırları önünde Gülsümün dokuduğu kilimle beraber

kalksa yollar tikanır. Her yıl insan oğlunun dünyayı portakala rağmen ağacını, suyunu büyük bir hızla artan nüfusla kalamaz gibi uzaktan seyreksiz etmez. Ona dar ve zorlu rı 16 bine yaklaşıyor. 150 bin retmesi geleneklerini bozma, boğazlardan varılır ama yağış tepelerinde insan kendini düşünür. Ya nimetlerinin en güzellerini kavuşmuş sanır. Bir de efsanesi var ki güzel adı halk dilinde dolana dolana o efsaneden b yana Anamas, d'ye gelmiş.

DAĞIN HEYBETİ

Bu büyük insan ve hayvan Karakoyunlular Serik ve civarından kalktılar, Taşagül, Kesikbeli, Eynif, Gemböz, Koyrakoyunlular göçerlerin en büyük aşireti 14. asrın Orta Asya'sından bu yana sanki Manavgat'la Beyşehir arasındaki yol lütfün batısında, zaman zaman culuk gibi ağır ve mütevekkil düzlük veren sarp, kayalık, tık, kestiği kestikmiş. Ağaçları geldiklerini söylerler. Ne Ne. çam ormanlarının süslediği bir dağ. Ayağın Beyşehir'e dayana, başı bulutlarda heybetli larinin biri özü sözü doğru lere uzanan güzel bacak, ne de ve velûf. Kıymet bilmez insan yağız bir delikanlı imiş. Del

kanlı ağanın kızına aşıkmiş, lere yerleştirmişler. Öyle çizgi. Yıllarca "Ben bir çobanım, o leri olan bir yüz böylesine gü. ağa kızı, diye aşkını kor yapıp leç nasıl olurdu, insan saşıyor içinde saklamış. Ama bir za. du.

man gelmiş dayanamamış **ÇADIRDAKİ KUZULAR** "Ana" demiş "Bana Ağanın Çadırın içi güneş almıyordu kızını istiyecaksin." Ana önce ama sıcaktı. 3 bin metre yük korkmuş, çekinmiş ama oğlu. seklikte bir tepenin hemen al. nun solan yüzüne dayanama. tına kurulan bu çadır keçi kı. mış, gitmiş kızı istemiş. Meğer hndan yapılmıştı. Alçaktı. Ko. kız da çobanı severmiş. Ağa yun, keçi kılından, deve tüyün kızının hatırı için çobanın dişe den yapılmış döşekler, kılımlar gini hoş görmüş. Demiştir ki, üzerinde oturuyorduk. Mehmet "Kızımı veririm ama koyunla. dayının karısı çocukları da ya. rımı bir gün susuz bırakacak, nımızda idiler. En küçüğü ku. ertesi gün göl kıyısına götüre zularla oynuyordu. Kuzular iki cek, onlar suya koşarken, ka. olduğu için çadırdaki yatıyorlar. val çalıp geri çevirecek."

"ANAMI ASSALAR"

Çoban kabul etmiş. Ağanın deddiği gibi sürüylü susuz bira. rinde ak koyun göremezsiniz. kup, göle götürmüş. Tam yak. Meleyip gelerek yüreği delen, laştıklarında başlamış kaval türkde ki karakoyunlar, bun. çalmaya. Cümle koyunlar kuzu lardır.

Saat 14'ü. Sabah saat 5 te sesi onları bilyilemiş. Suyu yola çıkmıştık. Dokuz saat sü görmey olmuşlar. Yalnız içle. ren bir yolculuktan sonra yan. rinden biri kendini sudan ala. larına varmıştık. Yorgunduk mamış. Binlerce başlık sürü. deki bir koyun yüzünden de. açtık, Mehmet dayı, "Size ye. mek yapalım" dedi. Karısı, ça. ağa "Olmaz" demiş. Bir daha dırın içinde, ön tarafta duran denemişler. Yine olmamış. Ü. külleri eşeledi, içine yeni dal. çöncüsünde inatçı koyun da lar attı. O "önce bir sıcak çay kavalın nağmesine uyup su iç. içsinler" diyordu, çay yapı. memiş. Bu defa ağa "Bir kere caktı.

daha dene" deyince çoban kız. Diğer yörük çadırlarında da mış "Anamı assalar bu kızı olduğu gibi Karakoyunlular'da almam" demiş ve vermiş ken. da Türk'e has misafirperverli. dini dağa. Bir daha ne gören. ğin en gerçeği var. Karakoyun olmuş, ne sesini duyan. "Ana, lular 300 çadır. Her çadırdı mı assalar" sözü de yılların al. 6-7, bazan daha kalabalık nü. tında ezile değişe Anamas ol. fus barınır. Yuvarlak b'r hesap muş, günümüze gelmiş. la 2 bin kişiler. Develerle be. raber kıl davatlarının sayısı 30 bini bulur.

Bu efsaneyi bize Mehmet da. Her çadırın devesi eşiği, kıl. yı anlatıyordu. "Biz Karako. davarı vardır. Kovun keçi sata. zı vardı. Günesten kavrulmuş. rak geçinirler. Bütün hayvanla. tu. Sanki hayatın bütün yükü. rın ve çadırın bakımı çocuklara nıl almışlar, yüzündeki çizgi- ve kadınlara düşer. Erkek, ça.

dırın mutlak hâkimidir.

YAY GİBİ KADINLAR

Çadırında misafir olduğumuz Mehmet dayının karısı Sultan, suyu bir tavada kaynatmış, ha zır etmişti. İşlemeli torbalar. dan birini açtı, içinden çam bardaklar çıkardı. Çayı koydu, verdi. Sultan, yanık bir yörük ka. damı. Genç, güzel. Elleri sert. Yay gibi bir vücudu var. Ye. tiştiği ıktımlar onu öyle yap. mış. Bütün kadınlar öyle. Hajl. sane bir güzellik içindeler. Su. tan'ın altı çocuğu var. Biri ku. cakta, 4 ü davarda, biri yanı. mızda. Yanımızda olana anne. si "Şerife" dedi, "Köşeğe su versene" Köşek deve yavrusu imiş. Çadırın önünde yatıyor. du. Başında kırmızı bir kurde. lâ, bir Maşallah vardı. Burada insanların ve hayvanların de. ğismeyen meşakkatli öyle bir hayatları var ki insanın önce, "Vur koca Anamas'ın karnına bir tekme, otur caddenin göbe ğine, aç açma yaşa daha iyi" diyesi geliyor ama, yok, öyle değil. Hele bir yerleşilsin, içi ne girilsin, o meşakkat, bir güzellik hercümmercinde yerini nasıl ulvi hislere, aşkların de. rinine, tabiat sevgisine bırakı. yor, görülür.

YÖRÜK AŞKI

Zaten hep öyle dediler "Yö. rüğü yörük yapan av sevdası, yer sevdası, yar sevdasıdır".

Şimdi dillerde dolayan Güzel ile Gülsüm'ün sevdası. Güzel 18 inde, dınc bir yörük delikan lısı. Güler yüzü, siyah ka. şlı, göz. lü. Gülsüm de sevdalı. Renk renk çiçekli fıstanı için.

Her çadırın devesi eşiği, kıl. de, yemen'li, boynu beşbir. yerdeli, dağ tepesi gibi. serin başlı, gelincik kırmızılığında rak geçinirler. Bütün hayvanla. rın ve çadırın bakımı çocuklara yaa. klı bir yörük kızı.

Bir yörük delikanlısı bir kızı

sevdi, istedi de vermediler mi? miş, görün ki yörük sevdası mız gibi değil. Üzeri işlemeli. Ahr kızı g.der. "Aşk" derler, renkleri kendine nasıl esir edi. alı — benekli. "Ne davar gülmeye benzer ne yor an.ayasanız. Yedi renkten kekük vurmağa." Ne sopa ile bin yedi renk çıkmış gibi. Kı. dürtür istediğin yere götüre. mızı, esmer bir güzelin boynun da şal olmuş, mavilerin en ö. yollara, isterseniz, uzanın, ya. layıp yok edebilirsin. Onun lümsüzü bir gök altında, efla. tın" dediler. Gerçekten yolculu için ahr, kaçarsın. tun mermer üstünde, siyah sa. larına sarı güller takmış, kl. limden havalaanmış. Güzel'e bak mış gibi.

TERS ÇEVİRİLEN KAŞIK

Güzel ile Gülsüm için öyle değil. Geçen yıl Anamas'ın te. pelerini karlara bırakıp döner. lerken, Toroslar'ın sert rüzgâ. rında, kalplerini Akdeniz sıcak leç yüzünü gölgeleyemediği lığı dağ. amış. Sanmışlar ki gök ten bir el indi, ellerini tuttu. onları elele verdi. Yüzlerce ki. Biz yemek yiyorduk, onlar anla. lometre yolu öyle bir heyecan, öyle gizli bir sevinç, öyle bir kaçamak aşk içinde bitirmiş. ler.

Oğlan da kız da sırlarını bir de kızartıyorlar, yufka oluyor. kış saklamışlar. Sonunda Gü. Tadı güzel, yenişi güzel, hazmı zel, anasına açmış kalbini, içi. ni dökmüş. Gülsüm de kendi Anamas'a gelmiş, "Gık" deme. çadırında bir gece sofrayı kur. dileri yapıyorlar. Şehirde bul gur, fasulye, nohut, yağ, çay, muş, şiniye yoğurt ile yufkayı şeker almışlar. Torbalara ko. koymuş, nakışlı tahta kaşıkla yur, çadıra dızmışlar. Bazıların rı dızmış. Kendi kaşığını da hâlâ yürüyor. da ters gevirmiş. Sofradakiler bir. da un var. Torba, ama bildiği. birlerine bakmışlar. "Kim o. Mehmet Dayının karısı, kari. la?" demişler. Gü'süm, cesare. tinin mahcubiyetinde "Güzel" demiş.

Yörüklerde gelenekler hâlâ sürüp gider. Kaşığı ters çevir. mek de geleneklerden biridir. Bu, "benim nasibim artık bas. ka sofrada" demektir. Böylesi ne güzel ifadeyi nerede bulur. sunuz? Böyle hoş ve sâk'in. Böyle sakın oluş içindeki ka. tiyet.

DİLE GELEN RENKLER

Şimdi Gülsüm ile Güzel nişan ıllar. Gülsüm geyiz hazırlıyor. Güzel'e gücünün yettiği kadar davar verecek. Yeni taşınacağı çadıra örmeler, kilimler götü. recek. Gülsüm bir kilim işle.

Nasif, karısı ile. Belki o da 4 kadını evlenecek.

si, karısı demiştin. Yalan değil 3 karısı var. Medeni nikâh onların yolculuğuna yetişememiş, yarıda kalmış. Çok kadını evlenmenin sırrını, sebebini ve faydasını gayet rahat anlatıyorlar.

Bütün Yörüklerde olduğu gibi Karakoyunlularda da evlilik sosyolojide tarif edildiği gibi bir müessese değildir. Kadının zarafeti, inceliği, hassasiyeti, toplumi içindeki yeri, harcanmıştır. Karakoyunlular kadını hep işçi, hep bakıcı görmüşler. Üç karısı, altı çocuğu, koyunları, keçileri, develeri, eşekleri, inekleri ile Mehmet Dayı, ne olursa olsun rahat adamdı. Karıları ve hayvanları bitmez bir çalışma içinde iken O, bulutları seyrediyordu.

Meselâ gelin Nasif'in çadırına gidelim. Nasif'in babası ölmüş. Çadırın hâkimi o. 26—27 yaşlarında sert bakışlı bir delikanlı. Çadır nüfusu şimdiden 4 ü bulmuş. "Bize" diyorum, "Birden fazla kadını evlenmek yasak. S'ze değil galiba!" O, bu sualime gülerek "Rahattız" diyor.

— "Peki ama Nasif, bu kadar kadınla niçin evleniyorsunuz?"

— "Onlar olmazsa bu işleri kim görecektir?"

Tamam mı? Kaloriferli dairenin kuş tüyü koltuğunda oturup, televizyon seyreden de kadın, hayatını davar gütmekle, odun toplamakla, süt sağmakla, tozlu yollarda koşmakla ve çocuk yapmakla geçiren yüzü, elleri, ayakları esmer, vücudu süt beyaz, Anamas'ın bilmem kaç metre yüksekliğindeki bir kıl çadırı içindeki canlı varlık da kadın.

KADINA BOŞ ZAMAN YOK vurduğunda niyet tutmak üzere Hani insanların bir "boş zaman" beklerlermiş. O gün de 2 man'ları vardır. Otururlar, ko avcı, avlanmak için Anamas'a nusurlar. Yörük kadınının boş çıkmışlar. İki kızı göl kıyısına zamanı yoktur. Hiç olmazsa da görmüşler ve gölün hikâyesini de bildikleri için geceyi orar, iç'ede eğirir, çarkta bükür, rada geçirmeğe karar vermiş gözgüye çatar, dokumaya başlar.

lar. Olmazsa hayvanları sular.

Ya da yemek yapar. Yörük kadınına iş mi yok? Oturur urba suyuna vurmuş, avcılar başla diyor. Fistan yamar. Yörüklerde evli kadın, dul kadın ve kız fes örtüşünden, saç taramasından anlaşılır. Kadının konuşmasında böyle olur. Ne diyecekse şekerle, renklerle der. Dokuma sında bile bir ses, bir yakarış, bir isyan vardır. Nakışlarına isim koymuştur. Tutar bir dokuma dokur, üzerine bir nakış işler ki "Yâr, yâre küstü" olur. Bir başka nakış işler. "Yâr ardına düşüren" demektir.

İSTANBUL — İNSANBOİ

Akıllı, çalışkan, zeki kadınlar. Bir Emine vardı. İşten başını kaldıracılabildiğinde konuşuyorduk. "İstanbul'a gelir misin?" dedim. "Gelirim tabii, ne var?" dedi. "Orada kalabalık, geniş sokaklar varmış, yürürüm. Hem orası İstanbul değil, İnsanboi".

Anamas'ın Beyşehir tarafına bakan, yüksekçe bir yerinde Dedegül denen bir tepe var. Burada kokusu avrı o'lan bir gül çeşidi yetişmiş. Bu ayın sonlarında açar, sonra kendi başına solar gidermiş. Dedegül tepesinde bir de krater gölü bulunuyor. Bu gölde kısmet, niyet tutarlar. Göl, küçüktür, sevimlidir.

Birkaç yıl evvel kısmetlerini almak için 2 yörük kızı göl kenarına gelir. Geceyi orada geçirmek için hazırlık yapar ve gece yıldız ışığı göl suyuna vetini tükettikten yeni bir göç

YALAN MI? GERÇEK Mİ?

Ne zaman ki yıldız ışığı göl suyuna vurmuş, avcılar başla diyor. Fistan yamar. Yörüklerde evli kadın, dul kadın ve kız meye. Kızlar heyecan ve telaş içinde "işte bizim kısmetlerimiz bunlar. Bize bu gece göründüler" diyorlarmış. Bir gezinme, iki gezinme derken kısmetlerini alması, kızları götürmüşler. Biraz sonra kızlar dönüyorlar, ertesi sabah çadırları, na geldiklerinde hâlâ birbirlerine kısmetlerini tarif ediyorlarmış.

Bu hikâyeye tabii. Dağın eteğindeki Kurucuova köyü sakinlerinden bir kısmı anlattı. Her halde doğru değil. Kimbilir belki de olmuştur da.

ANAMAS'IN GÖRDÜĞÜ

Anamas'ın tepeleri güneşten sıyrılıp, yıldızlara vardığında cümle yaylalarda ses kesilir. Geçmiş günler gibi bir güne girmek için çadırlar sıkı sıkıya kapanır. Döşekler serilir. Aile kaç kişi ise yanyana yatılır. Çocuklar ve hayvanlar gece kışlarının ürkütmeceği derin bir uykuya dalar.

Sabahleyin bütün canlı varlıklar günlük işlerine dönecek. Yeni doğan çocuklar analarının sırtında iş öğrenecek. Biraz büyükler davar güdecek. Ana, bükler için 2 yörük kızı göl kenarına gelir. Geceyi orada geçirmek için hazırlık yapar ve gece yıldız ışığı göl suyuna vetini tükettikten yeni bir göç

İncelemeler :

HALK EDEBİYATININ HALK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ

Yazan: Aydın OY

Halk eğitiminde halk edebiyatı öteden beri rolünü oynamakta devam etmiştir. Halk eğitiminde halk edebiyatından faydalanmak düşünceyi değildir. Esasına bakılırsa halkın, aydın eğitimciden bu konuda alabileceği fazla birşey yoktur, aksine aydın eğitimcinin Türk halkından halk edebiyatı konusunda birtakım bilgiler ve görgüler edinmesi gerekmektedir. Sözlerimiz yanlış anlaşılmasın diye daha açık belirtelim: Halk edebiyatının geçmişte halk eğitimi üzerinde büyük payı vardı. Bu durum bugün devam ediyor, yarın da devam edecek. Biz burada, bu konuda halk eğitimcisinin pek aktif bir müdahalesi olamayacağını belirtmek istiyoruz. Belki neden diye sorulacak. Cevabını verelim; Çünkü halk eğitimcisi halk edebiyatı konularına halk kadar yakın değildir, veya bu ölçüde geniş bilgisi olan halk eğitimcisi pek az çıkar. İşte baştan beri söylemek istediğimiz gerçek budur. Tabii biz bu arada uygulama çevresi olarak ön planda köyleri düşünmek zorundayız. Onun içindir ki halk eğitimcisinin halk edebiyatı konusunda köy halkına fazla birşey veremeyeceğini baştan beri tekrar edip durduk. Hoş, şehir ve kasabalarda da halk eğitimcisinin bu konudaki aktivitesi düşük olacaktır.

Ancak, kasaba ve şehirlerde Halk Eğitim Merkezleri bazı folklor geceleri, halk oyunları geceleri gibi özel törenler düzenlemekle şehirli halka sinemanın ve tiyatronun yanında ulusal kültürün ses, söz, bu arada ritmik değerlerini tanıtmak yoluyla desteklenirse, yani folklor konularında halkı aydınlatıcı konuşmalar, açık oturumlara, münazaralara yer verilirse daha verimli olur.

Gene esasa dönelim: Yukarıda halkın bu konuda organizatöre (düzenleyiciye) ihtiyaç

duymaksızın kendi kendini pekâlâ eğittiğini belirtmiştik. Bunun belirli örneklerini sıralarsak düşüncelerimizi daha açık bir şekilde ortaya koymuş olacağımıza inanıyoruz:

Kış gecelerinde köy kadınlarının ve erkeklerinin birbirlerine bilmeceler sordukları, mauler okudukları, türküler söyledikleri, tekerleme ve yanıltmaca yarışları yaptıkları; masal, efsane ve hikâye anlattıkları çok bilinen bir gerçektir. Bu toplantılar, daha senli benli yerlerde karışık topluluklar arasında yapılır. Ken, biraz kaggöçü olan yerlerde, kadınların evlerinde, erkeklerin köy kahvelerinde meydana getirdikleri topluluklarda yapılmaktadır. Kasaba ve şehirlerde de tonbala, firdöndü gibi oyunların da sahneye çıktığı küçük topluluklarda, komşu gezmelerinde bu gibi toplantılar yapılmakta olduğunu biliyoruz.

Serbest zamanların değerlendirilmesi, zevk ve bilginin gelişip artması gibi kimse nin inkârına kalkışamayacağı bu faaliyetlerin muhakkak ki eğitici bir yönü var. Biz, bu pek bilinen durumlara daha ilgi çekici bir örnek daha katmak istiyoruz:

Bugün işsiz güçsüzlerin zaman öldürdükleri birer yer olan kahvelerin, özellikle köy hayatında bir eğitim yuvası görevi gördüklerini söylemeye bilemeyeceğimiz lüzum var mı? Bu noktada belli bir yaraya parmak basan Reşat Nuri Güntekin'in Anadolu Notları adlı eserindeki "Kahveler" yazısından bir paragrafı okuyalım:

"Kahve, dünyanın en asil ve kıymetli demokratı olan bu milletin, uzun zaman, toplantı yeri oldu. Sınıf farkı pek gözetilmeden orada dizdize oturulur, dertleşilirdi. Aile meseleleri, mahalle meseleleri, memleket meseleleri orada münakaşa edilirdi. Tarihin "yabancı ele-

başlayacak. Sanki ilk defa ya erkeklere tutulmaz bir heyecanın içinde olacaklar. Güzel ile Gülsüm farketmiyecek. Sonra uzaktan ihtiyar Akdeniz görünecek. Cümle yorgun.

Dön, dön bitmez Toroslar la kaplandığında Türkmen Yö. Develer, eşekler, koyunlar, birilerine bakacaklar. Rahat rükleri sere serpe gezinecek, iş keçiler inekler, kadınlar ve er bakacaklar. Belki bir yıl evvel yapacak. Böyle gelmiş böyle gidecek. Kendilerini av secek yıl, Anamas'a Karakoyun başka yörük kızları ile yörük dasına, yer sevdasına, yâr se-

başlayacak. Sanki ilk defa ya erkeklere tutulmaz bir heyecanın içinde olacaklar. Güzel ile Gülsüm farketmiyecek. Sonra uzaktan ihtiyar Akdeniz görünecek. Cümle yorgun.

Dağ taş, sesleriyle canlanacak. Dağ taş, sesleriyle canlanacak.

Develer, eşekler, koyunlar, birilerine bakacaklar. Rahat rükleri sere serpe gezinecek, iş keçiler inekler, kadınlar ve er bakacaklar. Belki bir yıl evvel yapacak. Böyle gelmiş böyle gidecek. Kendilerini av secek yıl, Anamas'a Karakoyun başka yörük kızları ile yörük dasına, yer sevdasına, yâr se-

manlar bir arada yaşamaya başladıkları vakit kafaca hangisi daha müteakılse o ötekileri yutar," diyen ezeli hükmi yerini bulur, kim en çok biliyor, en güzel söylüyorsa o "miri kelâm" olurdu. Uzaklardan gelen yolcular, seyyahlar dervişler ilk önce kahveye gelirler, en taze yabancı il havadisleri orada duyulur, du. Karagozün, meddahın sahnesi kahvelerdi. Âşıklar, saz şairleri orada imtihan olurlardı." Reşat Nuri Güntekin'in yazdıklarına biz de bir iki şey ekliyeim: Köy kahvesinde iki âşık karşılıklı geçince orası düğün bayram eder, hikâyes, günler değil; haftalar, aylar, hattâ yıllar boyunca anlatıla durmuş. Köy erkekleri kahvede toplanır, âşıklar izzet'ü ikrâm ile ağırduktan sonra söz yerini saza, b. rakırmış. Sazşairinin biri, belli bir redif veya kafiyeyle biten bir manzumeyi hem söyleyip hem çalmaya başlar. Bitirince diğeri ona gene aynı redif veya kafiyeyle biten bir manzumeyi karşılık verir, bu böyle devam eder, tâ ki sazşairlerinden biri pes dyesiyse kadar. Şairin pes demesi, diğer meslektaşına bir manzu meyle karşılık verememesidir. İşte o zaman üstün gelen şairin köyü tarafından ne derece alkışlandığını, beğendiğini takdir edersiniz. Yenik düşen şaire de aynı derecede olmasa bile gene ona yakın bir ilgi gösterilir, sevgi gösterisinde bulunulur. Birinci gelen şairin sazi, bir hâtıra olarak kahve duvarına asılır, köyce alkonur. Derken aradan geçen yıllar, o olayı delikanlı iken seyretmiş olanları torun sahibi eder ve geçmişin delikanlısı, zamanın yaşlısı olan köyülüler kendi çocuklarına ve torunlarına bu olayı naklederlerken karşılarında âşıkların yarışmasını seyrederek, kulaklarında o na'meleri işitir ve olayı yenibaştan tekrar tekrar yaşar gibi olurlar ve bunun mutluluğunu tadarlarmış. Bu tip yarışmaların daha ilgi çekici bir şekli vardır ki onu da Fahrettin Kirzioğlu'ndan nakledeyim:

"... Bu tip manzumeler" medrese görüşlerinin "lebdeğmez" de dediği deyişler, koşma biçiminde veya "divanî" olup; içersinde "b, p, m, f, v" gibi dudakların birbirine dokunması veya yaklaşması ile söylenen sesler geçmiyen sözlerle söylenir. "Dudakdeğmez"i söyleyen sazşairleri, gerek tek başlarına bir dernekte, gerekse "karşı — beri" veya "karşılaşma" sırasında iki dudağı ortasına bir diğ. kiş iğnesi koyarak, bu türlü deyişteki hünerini gösterir. İki dudak arasına sağlam bir dikmiş iğnesi konulması, yanılma olursa iğnenin dudağa hemen batarak kan çıkarması ve hakem olan kimselere karşı itiraza yer bırakıl-

maması içindir. "Tapşırma" sında bu beş dudak sesinden biri veya birkaçı olanlar, sırf dudakdeğmezi söyleyebilmek için yeni veya başkaca yedek bir mahlâs kullanırlar. Mese. lâ 18—19. yüz yılda yaşayan, Ahıska'nın Var. net köyünden yetişme Emrah, sırf bu yüzden ve dudakdeğmeze mahsus olarak "İşği" tapşırmasını kullandığından bu yolda ünü olmuş tur." (Halk Edebiyatı Deyimlerimiz, Türk Dilj dergisi, S: 126)

Osman Nuri Peremeci de "Atalar Sözleri" adlı eserinin önsözünde atasözleri ve bunların hikâyelerinin eski Türk halkı arasında nasıl bir eğitim ögesi olduklarını şöyle açıklıyor: "Eskiden yaşarın ve orta yaşların meclislerinde ortaya atasözleri atılır ve bu atasözlerini bilenler makbul tutulurlarmış."

Bugün halk edebiyatına karşı ilgi şüphesiz eskisi kadar yontur. Kahveyerimiz de birer kutub yuvası olmakla çıkarak tavla ve kağıt oyunlarıyla vakit oturtan birer "M. s. k. u. l. e. r. e. k. k. e. s. i." haline gelmiştir. Geçmişin hatırası, sadece ve sadece kahvelerimizin ta. bealarında gördüğümüz "kıratathane" kelimesinin fosileşmiş anlamından ibaret kalmıştır.

Bugün eski canlılığı tam olarak yaratılmasa bile hiç olmazsa bilsütün silinip gitmesi istenmiyecek olan köy kahvelerini yine bir kültür yuvası haline getirmek, köylüyü boş ve faydasız konuşmalardan çekip kendi öz değerlerinin ifadesi olan halk edebiyatı konularına, folklorla yönelmek bizler için bazı faydalar sağlayacaktır. İş, geçmişle bugünü bir. birinden ayıran çözülüş bulmak ve gereken yerde iki zamanı birbirine bağlayabilmektir. Herhalde köylerimizin hepsinde demiyelim, birçoğunda görev alacak olan halk eğitimcisinin fonksiyonu da bu noktada kendini gösterecektir.

Halk Eğitim Teşkilâtı genel merkezinin de bu alanda üzerine bazı işler düşecektir. Öteden beri Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Leylâ ile Mecnun, Köroğlu, Âşık Garip hikâyelerini elden düşürmeyen, onları hatmedercesine sık sık okuyan halka, önce gene bu eserlerin güzel, üsluplaştırmış baskılarını sunmak, sonra da edebî ve kültürel değerleri olan eserlerin gerek tam, gerekse özetlenmiş baskılarını hazırlayıp dağıtmak teşkilâtın göreği hizmetler arasında anılabilir. Böylece Türk halkını Okuma yazma dersliklerine paralel bir eğitime tâbi tutmuş, onları yetiştirmiş olmaz mıyız acaba? Hatâ klasik usuldeki alfabe. rin yerine bu gibi eserlerin özetlenmiş baskılarında yararlanmak daha radikal bir tutum

KARAMANLI ÂŞIK GUFRANİ VE BİR DESTANI

Yazan: Selçuk ES

Âşık Gufranî hakkında, 1926 senesinde Konyada vilâyet matbaasında basılan Sadettin Nüzhet Ergun ile Mehmet Ferit Uğur merhumların "KONYA VİLÂYETİ HALKİYAT ve HARSİYATI" kitabından, hayatı hakkında yazılan terceme halini alıyorum. Edineceğimiz bu bilgiden sonra, tesadüfen elime geçen, Sil. leli Âşık Nigârîye ait olması büyük bir ihtimal dahilinde olan bir cünkden Gufranî'nin Birinci Dünya Savaşı'na ait hiç bir yerde yazılmamış, baş tarafı noksan destanını arz edeceğim. Cünk'tü vermek lûtfunda bulunan sayın ahbabım, Gufranî'nin bu destanı için şu sözleri söyledi: "Gufranî, destanı yazdıktan sonra ahbablarına okuyor, dinleyenler kendisine — sakın başka kimseye okuma, başına belki bir iş gelir, — demek suretiyle zavallıyı korutuyorlar. Bu sebeble de destanın baş tarafını imha etmek mecburiyetinde kalmış" dedi. Sözü, Konya vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı'na bırakıyorum (Sahife 79):

GUFRANİ: Karaman'ın Başkışla Nahiye. sinde doğmuş, sonradan Karamana yerleşmiştir. Pederi Ferhat Efendi'dir. Asıl ismi Ali olup, mahlası Gufranî'dir. Ailesi Karaman'da Koçak Dedeler diye tanınırlar. Onbeş yaşında Şiir söylemeye başlamıştır. Son zamanlarda sazi terk etmiştir. Aruz ve hece vezniyle güzel şiirler yazabilen bu âşık Karaman'da fakirane bir hayat geçirmektedir.

Deniliyor ve aynı kitabın sonunda ilâve kısmında sahife (336) da Gufranî hakkında şunlar ekilidir: "Kitabımızın basılışı esnasında Gufranî'nin vefat ettiğini teessüfle haber aldık. Gufranî son devrin yetiştirdiği saz şairlerinin iyilerindendi. Tevellüt tarihi 1280 olduğuna göre 62 senelik ömür süren bu âşık, yaşadığı müddette daimi fakrüsefa. let çekmiş ve yine aynı vaziyette hayata veda etmiştir."

Evet, Gufranî'nin doğumunun 1280 olduğu.

olmaz mı? Daha, ilersi için, kurulacak Gezici Köy Okuma kitaplıkları, gerek hayvan sırtında, gerekse motorlu araçlarla bu gibi eserleri belli zaman aralıklarıyla köy köy dolaştırabilir.

NOT: Bu yazı, Tekirdağ Halk Eğitimi Merkezi'nde köy ilkokulları öğretmenlerine verilmiş konferansın metnidir. Yağlanır.

nu kitabı yazarlardan Saadetin Nüzhet Ergun, asıktan terceme haını istediğinde verdiği cevabı (Halk Şairleri — Saadetin Nüzhet, İstanbul: 1926, sahife 91) şu şeklide bildiriyor.

Şairim onbeş yaşından beri

Tevellüdüm seksen, pir olduk şimdi

Demekie öğreniyoruz.

Konyamızın yetiştirdiği ve 1949 senesinde vefat eden Âşık Mehmet Yakıcı ile b. r. meclisde otururken kendisine Gufranî'den bahsetmişim, güldü ve bana nasıl tanıştıklarını şöyle anlattı: "Tahminen 1925 senesi kış aylarından bir güldü, Konyada Kebapçılar içinde Saatçi Şeyh'in dükkânına girdim, siyah palto. lu, kır top sakallı birini saatçi Şeyh'in yanında oturur gördüm, müşteri zannettim, fakat bu tahminim kısa sürdü, Şeyh Efendi hemen gülümseyerek hoş geldin, sanâ Karamanlı Gufranî'yi tanıyayım, deyerek yanında oturmam için yer gösterdi. Ben de selâm verüp, selâm aldıktan sonra, derhal:

Üstüne giymişsin bir siyah aba,

Hoş geldin Konyaya Gufranî Baba,

Deyince, canı mı sıkıldı, ne oldu, bilmem, aksisi bir cevap verdi. Fakat ben işi tatlıya bağlayarak bir hayli konuşduk", dedi.

Gufranî hakkında yukarıda arz ettiğim iki eserden başka Fuat Köprülü'nün Son Asır Saz Şairleri Antolojisi ile Yusuf Ziya beyin Halk Edebiyatı Antolojisi'nde de ismi geçmekte, eserlerinden bazı parçalar verilmektedir. Yusuf Ziya bey daha etraflı olarak Rıza Tevfik beyin "Olur mu Ya" sının Âşık Gufranî'den alındığını da belirtmektedir. Sayın okuyucularımın Gufranî hakkında arz ettiğim kitaplardan daha fazla bilgi alabileceklerini belirtir, nesredilmemiş olan Birinci Cihan Harbi destanını sunarım.

Canı hasmanemiz Müttefik oldu
İtilâfî müselles vücade geldi
Bitarafken haksız fearruz kıldı
Top attı deryadan, duman yürüdü.

*
Dümenî çevirdi açılan kaptan
Geçdi hem yerine aldı bir nişan
İkincede etdi kamara heman
Değdirdi içine umman yürüdü.

*
Zelli'i hor etti, ücün batırdı
Kırk, kanad ikisini götürdü
Bidayetten zar kıldı, bitirdi,
Rusa şes cihetden ziyan yürüdü.

SIRADAN'DA HASTALIKLARIN TEDAVİ YOLLARI

Derleyen: Orhan AYDEMİR

Siradan köyü Kayseri ili, Pınarbaşı ilçe. sine bağlıdır. Torosların kuzey eteğinde girin bir köy. Folkloru da çok zengindir. Şimdi bu köyde hastalıkların hangi ilaçlar ile nasıl gi. derildiğini anlatacağım.

Boğmaca: İnek sütü ile çörek otu. Çörek otu kavrulup dibekte (havanda) dövülerek, süte katılır, kaynatılır. Sabah — akşam içiri. lir. Ayrıca siyah pekmez, kara biber, kırmızı biber kaynatılıp aç karnına içirilir.

Zatürre: (Yöresel şive ile saplıcan has.) Ağrı yapan yerlere sıcak su, tuğla, şişe vurmak, terletmekle giderilir.

Sıtma: Sütleğen (bir bitki) sütünü ince elenmiş toprakla karıştırıp; küçük küçük hap halinde yutmak. Rakı içmek, soğuk su da yı. kanmaktır.

Bel ağrısı ile öteki sızılar: Kirli yün ile terletmek, kara sakız eritilerek ağrıyan yere sarılır. Buna "cubar" derler. D'z ile kollarda düşerek incinmelere kara et, kara üzüm, kır. mızı b'ber, ocak toprağı karıştırılarak lapa halinde ağrı yapan yerlere sarılır. Pörsümüş turp'a kavnatılıp sarılır. Bol sıcak, sabunlu suyla yıkama işi de olur.

Baş ağrısı: Ahından kan almak, burun kanatmak, kafadan saç çekmek gibi işlemler olur.

Göz ağrısı: Kırmızı boyayı göz çevresine çalarlar. Kız çocuğı emziren kadının sütü ile boya karıştırılarak damlatılır. Karac'ger ile hayvanların iç yağları katılarak çalınır.

Diş ağrısı: Esans koymak, tuz koymak, çürük dişin içini ince malle yakmak, pamukla koyun sidiğı koymak.

Kırık, çıkıklar: Sabunlu sıcak su ile yı. kamak, siyah üzüm dövülerek, yumurtanın akı alınarak, sabun bıçakla iyice kazınarak

tümü karıştırılır, temiz bez üzerine serilir. Kırık, çıkık yerler yerine getirildikten sonra, üzeri kamaşla örgü yapılarak sarılır.

Çıbanlar: Tahan helvası, lokum, buğday ezmesi, mayalı, yağlı hamur; ekmek kazıntısı ile yumurta akı tülpen bezinin ipliklerinin çekilerek iyice karıştırılıp çıbanın üzerine sarılır.

Öksürük: Ebelik denen bir otun tohumu kaynatılıp içirilir. Kekik otu kaynatıp içmek te olur.

Karın sancuları: Has nane kaynatılıp ge. kerle çay gibi içilir. İt (köpek) üzümünün kökü kaynatılıp şekerle içilir. Çam kozalağı. nın kaynatılarak suyu da içilebilir, bu da iyi gelir.

Çocuklarda görülen çeşitli yaralar: Sarı katranla, tahan helvası karıştırılıp yara üze. rine sürülür. Süt kaymağı ile göz taşı karış. tırılarak yara üzerine sürülür. Kına, süt kay. mağı karıştırılarak yine yaranın üzerine sü. rülür. Bunlardan hangisi olanaklara göreyse, o yapılır.

HAYVAN HASTALIKLARI:

1 — a) Hayvanlarda görülen "sülemeni" hastalığına; kara pekmez, soğan, kahve karış. tırılıp hayvanın ağzından döktülür.

b) Aynı hastalığa; şişen yerler yarılıp yarının üzer'ne yoğun suyunun yapıma ka. ra ekşi sürülür. (Ekşi, pestile benzeyen mad. de)

2 — Sakağı (havvan nezlesi): Saman kaynatılıp bir cuval içine konarak hayvanın be'ine sarılır. Basına aynı samandan torba ile takılır. Hayvan terletilir. Burnuna; kırmızı b'ber, cöven otu tülpen. Kul'ına zeytinyağı ile sade yağ koyulur. Kulak boyun arası iyice yağlanır.

VII. CİLDİMİZ

Yedinci cildimiz, 15 mart 1963 de ciltli olarak satışa çıkarılacaktır. Bundan önce çıkan her cildin fiyatı 30, yedinci cildimizin fiyatı ise 25 liradır.

Bundan evvelki yıllara ait abone bedelini göndermiyen aboneleri. mizin borçlarını adresimize göndermelerini rica ederiz.

T. F. A.

VEFAKÂR KIZ

Yazan: Mehmet GÖKALP

Eski zamanların padişahlarından birisi bir fermanla üç gece müddetle evlerde lâmba yakılmamasını emretmişti.

Tebdi'î kıyafet eden padişah, yanına aklıl ı bir vezirini alarak şehri gezmeğe başladı. Herkes akşam olup ortalık karardıktan son. ra yatıp uyuyor, sokaklarda bir ölüm sessiz. liğı hüküm sürüyordu. Yalnız padişahın ma halleleri gezdiği gece bir evin pencereleri. den kordelâ kadar ince bir ışık sızıyordu. Adamlarından birisini eve gönderen padişah hırsla dışarda geziniyor ve yasak emrine rağmen gece ışık yakanların yakalanıp ge. tirilmelerini bekliyordu.

Padişahın adamları pencerenin kenarından baktıkları zaman içeride karşılıklı oturup bir gümüş tesbak içinden bal yiyen genç bir kızla bir delikanlıyı görüp derhal kapıyı vurdular. Biraz sonra kapı açıldı ve zapti. yeler iki genci yakalayıp sarayın mahpesine götürdüler.

Ertesi sabah padişah muhafızlara genç k. zı getirmelerini emretti. Biraz sonra genç kız padişahın huzuruna çıkarıldı. Padişah sordu:

"Dün gece emirlerimin aksine niçin evi. nizde lâmba yakıyordunuz?"

Genç kız utandı, boynunu bükerek:

"Padişahım, amcamın oğlu olan genç yedi yıl müddetle beni babamdan istedi. Babam önce vermek istemedi, sonra razı oldu. O ge. ce gerdeğe girecektik. Karşılıklı oturup bal yiyorduk." dedi.

Padişah alaylı alaylı güldü:

"Yaa, öyle mi? Peki kızım, sen çok güzel sin, seni vezirlerimden birinin oğluna versek gider misin? diye sordu. Genç kız bu cazip teklif karşısında gülümsedi:

"Siz bilirsiniz cevabını verdi. Bunun üze. rine padişah gazaba geldi, adamlarına:

"Alın bu sadakatsiz kızı, en karanlık mah zene hapsedin.. diye emir verdi. Muhafızlar kızı alıp götürdüler. Bir müddet sonra da genç delikanlıyı getirdiler Padişah onu da denemek için:

"Oğlum, sen arslan gibi bir babayığışın. Bu kızı alıp da ne olacak. Sana bir vezir"

min güzel kızını verelim, onunla evlenirsin. Şahane bir düğün yaparız dedi.

Delikanlı :

"Hayır, bu olmaz padişahım. Diye cevap verdi. Padişah:

"Niçin olmasın ?

"Ben yedi yıldır bu kızı seviyorum, on. dan başkisiyle evlenemem.

"Hele biraz düşün bakalım."

Genç delikanlı uzun uzun düşündü, alnın dan soğuk terler boşanıyordu. Nihayet, ke. sin cevabını verdi:

"Başımı vurduracağınızı bilsem dahi on. dan vazgeçmem. dedi. Bu cevap padişahın hoşuna gitti, genç adamı serbest bıraktı.

O gün padişah sert bir emir çıkardı, ko. calarına sadakatsizlik eden kadınların tev. kif edilmelerini, zindana atılmalarını emre. ti.

Bu emri duyan yaşlı bir adam saraya gidip padişahı görmek istediğini söyledi. Saray nöbetçileri hükümdardan izin aldıktan son. ra ihtiyar padişahın huzuruna çıkardılar.

"Hayrola ihtiyar, bir arzun mu var? diye sordu Padişah. İhtiyar, müteessir bir edayla:

"Padişahım sağ olun, duydum ki bir k. sım kadınları yakalayıp zindana atmaları için emir buyurmuşsunuz. Size bir temsili hikâye anlatacağım, eğer haksız söylersem kellemi vurdurabilirsiniz.

"Anlat bakalım neymiş..

İhtiyar bir koltuğa oturtan padişah, dik. katle onu dinlemeğe ve İhtiyar da sözle rino başlamış:

"Ben bundan yıllarca önce kırk hare. miler arasındaydım. Günün birinde bulundu. gumuz dağın eteğinden bir atlının geldiğini gördük. Haramibaşımız bana dedi ki "Bu adamın peşine sen git. Ama dikkat et, tek atlı tekin olmaz" dedi.

Atıma atlıyarak tek atlının peşine düğ. tüm. Yanına varınca etimdeki gürzül sırtı. na indirdim. Atlı, yüzünü bile çevirmeden:

"Deh kırat, kuyruğunu sallama." dedi. İkinci hamleyi yaptım, yine oralı olmadı. Anladım ki bu adam çok kuvvetli bir pehli van onunla döğüşürsem beni parça parça edecek. Geri dönersem, peşimi bırakmaya.

cak, iyisi mi peşine takılıp gideyim.

Tek atıyla beraber epeyce yol aldık. Düz bir sahanın ortasında, dört yanı kapalı bir saray önümüze çıktı.

Sarayın yanına vardığımız zaman atından indi, sonra bana dönerek :

"Ben bu saraya gireceğim. Yirmi dakika içinde dönmezsem, atım ve eşyalarım senin olsun, al git" dedi. Sonra heybesinden çıkar diği büyük çivileri elinin ayasıyla duvara çakarak merdiven yaptı ve sarayın çatısına çıkıp gözden kayboldu. On dakika geçmemiş ti ki büyük bir çığlık duydum. Bir müddet sonra da garip süvari çıkageldi. Yanıma varınca:

"Bu iş de bitti. Ama delikanlı, eğer bana güzle vurduğun zaman geri dönmüş olsaydın seni kılıcım ile ikiye bölecektim, akıllı adammışsın. Şimdi benim ile geleceksin" dedi. İster istemez bu garip ruhlu süvarinin peşine düştüm.

Dört saatlik bir yolculuktan sonra bir çeşme başına vardık. Atlarımızdan inip yeme. ğimizi yedik. Sonra çeşmenin ötesindeki bir tümseği gösterdi ve saraydan bir örtüye sarıp getirdiği büyücek bir çıkını açtı. İçinden bir kelle çıkardı. Taze kanlar akan kelleyi bana göstererek :

"Bak delikanlı, bu kelle benim nişanlımı öldüren düşmanımın kellesidir. Maksadı beni almaktı. dedikten sonra başındaki kelle pağı çıkardı, upuzun saçları omuzlarına döküldü.

"Ben bir beyin kızı idim. Şu mezarda ya tan adama gönül vermiştim. Fakat bu adam bana musallat oldu. Nişanlandığımız günün akşamı sevdiğimi öldürdü. Bugün de ben

onu kendi sarayında öldürüp, intikamımı aldım. Şimdi ise ölmek, sevdiğimin yanına gömülmek istiyorum. Bu işi sen yapacaksın."

Tüylerim diken diken oldu, kışkırdaki ve fakâr genç kıza baktım, onu öldürmeğe (kendi arzusu ile olsa bile) bir türlü gönlüm razı olmadı.

"Olamaz, ben bu cinayeti işleyemem." dedim. İsrar etti, fakat bu işi yapamayacağımı söyledim. Bu durum üzerine genç kız bana:

"Ben kendi kendimi hançerliyeceğim. Sen de şu kıratımı ve heybedeki altınları alıp gidersin, anamın südü gibi helâl olsun. Yalnız sen benim cesedimin üzerini toprakla ört ve bana Kur'anı Kerim oku, dua et." dedi. dikten sonra müthiş bir cesaretle belinden hançerini çıkarıp göğsüne dayadı ve gözleri min önünde can verdi. Başucunda oturup onun ruhuna Kur'an okudum. Sonra üzerini toprakla örtüp, atını da alarak geri döndüm."

Padişah, ihtiyara:

"Bu hikâye ile ne demek istersin?" diye sordu. İhtiyar:

"Yani padişahım demek istiyorum ki, dün yada sadakatsız kadınlar yanında bu hikâyede olduğu gibi çok vefakâr insanlar, çok sadakatsız kadınlar da vardır. Onun için hapsettığınız kadınları bağışlamanızı dilerim.

Padişahın gözleri doldu, ihtiyarı haklı bularak bütün tutuklu kadınları affettiğini, onları serbest bırakmalarını emretti.

İki sevgili tekrar birbirlerine kavuştular ve mes'ut bir ömür sürdüler.

(Bu masal Kars'ta babam Mevlüt Gökalp'ten dinledim.)

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T. L. Merkezi: İstanbul

Şubeleri:

İstanbul
Beyoğlu
Galata
Kadıköy
Osmanbey
Hasköy
Beyazıt

İzmir
Ankara
Yenişehir
(Ankara)
Adana
Çapa
Edirne

Samsun
Konya
İskenderun
Mersin
Bursa
Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI-BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankargon- İstanbul

Şubeler: Bankar

(Folklor: 26)

EMNİYET SANDIĞI

Bursa'da ve Erenköy'de itina ile yapılmış konforlu APARTMAN Daireleri ile ZENGİN PARA ikramiyeleri talihlilerini bekliyor.

EMNİYET SANDIĞI'nın

- Öğrenci hesaplarına TAHSİL BOYUNCA YATILI OKUL ve PARA İKRAMİYELERİ.
- YUVA TASARRUFU HESABI hakkmda gişelerimizden izahat isteyiniz.

İTTİHADİ MİLLÎ

TÜRK SİGORTA ŞİRKETİ

Sermayesi ve İhtiyatı:

4.000.000 T. L.

YANGIN — HAYAT — KAZA

TRAFİK VE NAKLİYAT

SİGORTALARI

İDARE MERKEZİ:

Unyon Han Galata — İstanbul

Telefon: 44 48 83 6 — 7

Telgraf: TEMİNAT
P. K. 107 Galata

(Folklor: 26)

Yıllık abonesi: 12,
altı aylık abonesi: 6
liradır.

Yurd dışı senelik abone:
3\$, 1£.

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmıyan yazılar
istenince geri gönderilir
Dizgi ve Baskı: Seri-İş
Matbacılık Ortaklığı
Ankara Cad. 107 İstanbul

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden: Mes'ul Müdür: İ. HİNÇER

SEKRETER: BORA HİNÇER

ADRES: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

TÜRK FOLKLOR (— HALBÜLGİSİ) DERNEĞİ'nin YAYIN ORGANIDIR.